

IZVEŠTAJ

O POLOŽAJU OSOBA SA INVALIDITETOM U SRBIJI

Analiza pravne regulative i prakse

Beograd, 2007.

IZVEŠTAJ

O POLOŽAJU OSOBA SA INVALIDITETOM U SRBIJI

Analiza pravne regulative i prakse

Beograd, 2007.

Izdavač:

Centar za samostalni život invalida Srbije
Milenka Vesnića 3, 11000 Beograd, Srbija
www.cilsrbija.org

Za izdavača:

Borivoje Ljubinković
Predsednik Centra

Urednik:

Gordana Rajkov
Kordinatorka EDF-CARDS projekta za Srbiju

Autori:

Damjan Tatić
Izvestilac za Srbiju

Radna grupa za izradu Nacionalnog izveštaja

Priprema za štampu i štampa:

CELEST DESIGN doo
Voje Nikolajevića 26, Leskovac

Tiraž: 500

Ova publikacija je izdata uz finansijsku pomoć Evropske Komisije (EC) i Evropskog Foruma za prava osoba sa invaliditetom (EDF).

Stavovi iskazani u ovom dokumentu su stavovi autora (Radne grupe za izradu Nacionalnog izveštaja za Srbiju) i stoga se ni na koji način ne mogu smatrati stavovima ili zvaničnim mišljenjem Evropske Komisije i Evropskog Foruma za prava osoba sa invaliditetom.

Beograd, juni 2007.

SADRŽAJ

I UVOD	5
II ANALIZA PRAVNE REGULATIVE I PRAKSE	7
1. GENERALNA PITANJA	7
1.1 Definicije i statistika	7
1.2 Antidiskriminacijsko zakonodavstvo, javne nabavke i ostala generalna pitanja	11
1.3 Konsultacije i saradnja sa organizacijama osoba sa invaliditetom (finansiranje)	14
2. SPECIFIČNA PODRUČJA	17
2.1 Obrazovanje	17
2.2 Zapošljavanje	20
2.3 Pristup zdravstvu i rehabilitaciji	24
2.4 Život u zajednici (institucionalizacija, podrška porodicama, personalna asistencija)	26
2.5 Pristup informacijama	29
2.6 Zaštita od mučenja, nasilja i zlostavljanja	31
2.7 Poslovna sposobnost i pristup pravosuđu	32
2.8 Izborna prava i sudelovanje u političkom životu	33
2.9 Socijalna zaštita	34
2.10 Kultura i sport	36
2.11 Pristupačnost transporta, objekata (novih), informacija (web stranice, itd.)	37
3. PITANJA KOJA SE PROVLAČE KROZ SVE OBLASTI ŽENE, DECA, MANJINE	39
III PREPORUKE	40

I UVOD

Izveštaj o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji pripreman je u sklopu projekta CARDS Evropske Komisije, koji je Evropski forum za prava osoba sa invaliditetom EDF realizovao u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom u Srbiji i Handicap International-om. Projekat je koordinirao Centar za samostalni život invalida Srbije, u saradnji sa Zajednicom invalidskih organizacija Srbije. U radu na pripremi Izveštaja učestvovali su članovi Radne grupe za izradu Izveštaja koju su činili predstavnici i predstavnice republičkih saveza i drugih organizacija osoba sa invaliditetom kao i drugi saradnici i saradnice, a grupom je rukovodio Izvestilac o Izveštaju za Srbiju.

Svrha Izveštaja jeste da pruži analizu pravne regulative i prakse u našoj zemlji relevantne za oblast invalidnosti, kao i da, ukaže u kojoj meri su propisi i praksa Srbije u skladu sa odredbama Medjunarodne Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Izveštaj je radjen po jedinstvenoj metodologiji koja je dogovorena za ceo region, a koja je predviđala da se izveštaj radi u formi odgovora na odredjena pitanja. Osim analize stanja, Izveštaj takodje treba da da preporuke za usvajanje novih i izmenu i dopunu postojećih propisa i politike, kao i da predloži mere i aktivnosti neophodne da bi osobe sa invaliditetom u Srbiji efektivno i na osnovu jednakosti sa drugim građanima uživali sva prava i osnovne slobode.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom predstavlja prvi dokument Ujedinjenih nacija o pravima čoveka u novom Milenijumu. Generalna skupština Ujedinjenih nacija jednoglasno je usvojila 13. decembra 2006. godine Konvenciju koju je Ad hoc komitet UN za izradu nacrtu ovog dokumenta pripremao od 2001. do 2006. godine. Od svih dokumenata o pravima čoveka na kojima su Ujedinjene nacije radile od osnivanja, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom najbrže je usvojena. Konvencija sa Opcionim protokolom otvorena je za potpis i ratifikaciju 30. marta 2007. godine u sedištu UN. Već prvog dana otvaranja za potpis, Konvenciju je potpisala 81 država članica Ujedinjenih nacija, što takođe predstavlja rekord po broju potpisa na jedan ugovor međunarodnog prava u jednom danu. Konvencija je zacrtala standarde koji treba da se primene u svim zemljama potpisnicama. Očekuje se da će i Srbija potpisati Konvenciju do sredine 2007. godine a posle usklađivanja propisa Srbije sa Konvencijom, mogla bi uslediti i ratifikacija, do kraja 2008. godine.

U Beogradu, maja 2007.

Izvestilac za Republiku Srbiju,

mr Damjan Tatić

Radna grupa za izradu Nacionalnog izveštaja

1. Tatić Damjan - Izvestilac za Srbiju, Centar za samostalni život invalida Srbije, Savez distrofičara Srbije
2. Cekić Božidar - Saveza invalida rada Srbije
3. Drobnjak Dragiša - Savez slepih i slabovidih Srbije
4. Janković-Beljanski Svetlana - Savez dečje i cerebralne paralize Srbije
5. Jovanović Ivanka - Savez distrofičara Srbije
6. Kujović Radoje - Savez gluvih i nagluvih Srbije
7. Ljubinković Borivoje - Centar za samostalni život invalida Srbije
8. Marković Milan - Udruženje za pomoć osobama sa autizmom Srbije
9. Mitanovski Lepojka - »Iz kruga« - organizacije za podršku ženama sa invaliditetom, žrtvama nasilja
10. Pajević Mihajlo - Savez paraplegičara i kvadriplegičara Srbije
11. Pavlović Goran - Udruženje studenata sa hendikepom
12. Petrović Vesna - Republičko udruženje Srbije za pomoć osobama sa autizmom
13. Radenković Nenad - Savez slepih i slabovidih Srbije
14. Rajkov Gordana - Koordinatorica EDF projekta, Centar za samostalni život invalida Srbije
15. Ružičić-Novković Milica - Centar "Živeti uspravno" Novi Sad
16. Spasov Anica - Savez društava za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Srbije
17. Stošić Milan - Savez slepih i slabovidih Srbije
18. Taleski Vanja - Savez multiple skleroze Srbije

II ANALIZA PRAVNE REGULATIVE I PRAKSE

1. GENERALNA PITANJA

1.1 Definicije i statistika

1.1.1 Molimo da definišete ko se smatra osobom sa invaliditetom u vašoj zemlji

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, usvojen aprila 2006. godine, članom 3 daje široku definiciju, zasnovanu na socijalnom modelu pristupa invalidnosti.

Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom osobama sa invaliditetom se smatraju "osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju organične mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili službi podrške". Ova definicija preuzeta je i u Nacionalnoj strategiji za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, usvojenoj u decembru 2006. godine. Ipak, tradicionalno, propisi su po pravilu govorili o telesnom i senzornom invaliditetu i ometenosti u razvoju, tj. intelektualnom invaliditetu.

Propisi koji uređuju kriterijume za ostvarivanje kompenzatornih prava i beneficija daju uže definicije. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, usvojen u proleće 2003. godine, invalidnost definiše kao "potpuni gubitak sposobnosti za rad zbog promena u zdravstvenom stanju prouzrokovanih povredom na radu, profesionalnom bolešću, povredom van rada ili bolešću koje se ne mogu otkloniti lečenjem ili medicinskom rehabilitacijom" (član 21).¹

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Republike Srbije definiše korisnike naknade za tuđu negu i pomoć kao "lica kojima je zbog težine stanja ili bolesti neophodna pomoć i nega za obavljanje radnji radi zadovoljavanja osnovnih životnih potreba" (član 23).²

Zakon o osnovnoj školi Republike Srbije članom 84 predviđa da su deca ometena u razvoju deca sa telesnim i čulnim oštećenjima (telesno invalidna, slepa, slabovidna, gluva i nagluva), mentalno ometena i deca višestruko ometena u razvoju (sa dve i više ometenosti, autistična i dr.).³ Razvrstavanje „dece ometene u razvoju“ još uvek se vrši po kriterijumima iz Odluke koju je u proleće 1986. godine usvojilo Izvršno veće SR Srbije.

Shodno članu 2 Odluke, telesno invalidnom decom smatraju se "deca sa teškim i trajnim poremećajima ili oštećenjima lokomotornog sistema, sa teškim i trajnim telesnim deformitetima, teškim mišićnim oboljenjima i oštećenjima (cerebralna paraliza, mišićna distrofija i multipla skleroza) i sa teškim oblicima hroničnih oboljenja i trajnije narušenim zdravljem".

Član 3 Odluke daje definiciju slepog deteta: Slepom decom smatraju se deca koja su potpuno izgubila osećaj svetla ili imaju osećaj svetla pri projekciji svetla, deca koja sa korekcionim

¹ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 34/ 2003,

² „Službeni glasnik Republike Srbije“ br.36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/ 2001, 84/2004, 115/2005.

³ Analiza odredbi Zakona o osnovnoj školi uradjena je na osnovu prečišćenog teksta Zakona preuzetog iz Infotek: Kodeks registar. Zakon i izmene i dopune zakona objavljivane su "Službenom glasniku Republike Srbije", br. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/2001.

staklom imaju ostatak vida 0,05, ili na boljem oku imaju ostatak vida od 0,10 sa korekcionim staklom. Shodno članu 3 slepom decom dalje se smatraju i deca sa centralnim vidom na boljem oku sa korekcionim staklom 0,25 koje ima suženo vidno polje do 20 stepeni.

Član 4 Odluke definiše gluvo dete kao dete kod koga je oštećenje sluha veće od 90 decibela i koje ni uz pomoć slušnog aparata ne može da čuje govor (stav 1). Članom 4 vrši se i dalje detaljno razvrstavanje dece oštećenog sluha po raznim kategorijama.

Članom 5 Odluke definiše se koja deca će se smatrati mentalno ometenim u razvoju. Lako mentalno ometena deca jesu deca koja se radi uključivanja u aktivnu društvenu sredinu mogu pod posebnim uslovima vaspitavati, obrazovati i radno osposobljavati. Lako mentalno ometena deca po pravilu ne postižu količnik inteligencije veći od 70.

Umereno mentalno ometena deca jesu deca koja su sposobna da se vaspitavaju i podučavaju pod specijalnim uslovima radi osposobljavanja za jednostavan rad i prilagođavanja osnovnim zahtevima sredine u kojoj žive. Ona po pravilu ne postižu količnik inteligencije veći od 50.

Teže mentalno ometena deca jesu deca sa veoma ograničenim umnim sposobnostima koja su u stanju da usvoje elementarne higijenske navike, navike samoposluživanja i razviju najjednostavnije radne aktivnosti. Teško mentalno ometena deca jesu deca sasvim ograničenih umnih sposobnosti i po pravilu imaju količnik inteligencije manji od 20.

1.1.2. Da li se osobe sa psihosocijalnim smetnjama smatraju osobama sa invaliditetom? A osobe sa hroničnim bolestima?

U praksi su se javljali različiti izazovi prilikom tumačenja ko sve spada u osobe sa invaliditetom i različitim oblicima invaliditeta, jer još uvek ne postoje ujednačeni kriterijumi a definicije iz pravnih propisa ne primenjuju se uvek dosledno u praksi. Na primer dosta dugo osobe sa autizmom uopšte nisu smatrane osobama sa invaliditetom, ili su svrstavane u kategoriju mentalno nedovoljno razvijenih osoba. Za razliku od prakse u mnogim zemljama sveta, osobe sa autizmom u Srbiji mnogi ne prepoznaju kao zasebnu kategoriju osoba sa invaliditetom.

Organi javne vlasti pa ni sam civilni sektor nisu pokazivali previše sklonosti da osobe sa psihosocijalnim smetnjama tretiraju kao osobe sa invaliditetom.

U nekim od propisa o zdravstvenoj zaštiti osobe sa hroničnim bolestima izjednačavane su u pravima na zdravstvenu zaštitu sa osobama sa invaliditetom kao socijalno ugrožena grupacija. Osobe sa hroničnim bolestima koje izgube radnu sposobnost odlaze u invalidsku penziju i u tom smislu su izjednačene sa osobama sa invaliditetom koje su invalidi rada. Organizacije osoba sa dijalizom uključene su u rad nekih foruma organizacija osoba sa invaliditetom ali se ne smatraju „klasičnom“ organizacijom osoba sa invaliditetom. Osobe sa hroničnim bolestima ipak po pravilu ne uzimaju učešća u aktivnostima pokreta osoba sa invaliditetom i nadležnih organa vezanim za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom.

1.1.3. Da li postoje različite definicije invalidnosti / osoba sa invaliditetom koje se koriste za različite svrhe?

Da, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom daje široku definiciju

zasnovanu na socijalnom modelu pristupa invalidnosti, kako bi što veći broj osoba, bez obzira na stepen oštećenja, zaštitio od diskriminacije na osnovu invalidnosti.

Propisi koji uređuju različite beneficije i kompenzatorna prava po pravilu daju uže definicije osoba koje su potencijalni korisnici prava. Ove definicije usmerene su na procenu oštećenja i naglasak stavljaju na nesposobnost. Često su zasnovane na medicinskom modelu pristupa invalidnosti i usmeravaju osobe sa invaliditetom ka specijalnim servisima unutar sistema i ne pružaju dovoljno osnova za punu uključenost ovih osoba u sve oblasti društva i redovne tokove društvenog života. Na primer, gore pominjane definicije iz Odluke o razvrstavanju dece ometene u razvoju iz 1986. godine duboko su ukorenjene u medicinskom modelu pristupa invalidnosti. Očekuje se usvajanje novog Pravilnika o usmeravanju dece sa invaliditetom, koji je rađen uz uvažavanje načela biopsihosocijalnog modela i Kvebeškog modela procesa nastanka invalidnosti i pored ličnih vodi računa i o okolinskim faktorima.

Upravo zbog primene zastarelih definicija i neujednačenih kriterijuma dolazi do teškoća u praksi prilikom pokušaja da određene kategorije osoba sa invaliditetom ostvare svoja prava. Tako recimo deca sa autizmom bivaju svrstana u podgrupu višestruko ometenih dok deca sa drugim razvojnim poremećajima nisu svrstana u ovu grupu. Autistični spektar obuhvata osobe sa različitim stepenom inteligencije, individualnim specifičnostima i sposobnostima, no usled zastarelih definicija i metodologije, problema u komunikaciji, razumevanju socijalnih situacija i krutosti u ponašanju ove osobe često na testovima inteligencije često ne pokazuju adekvatne rezultate. Pokazalo se da su mnoge osobe sa autizmom za koje se smatralo da imaju nisku inteligenciju ustvari su normalnih ili natprosečne inteligencije, kada im je pružena mogućnost da razviju svoje sposobnosti, da koriste alternativna, njima primerena sredstva za komunikaciju i vizuelna pomagala. Otuda se kod nas mnoge osobe sa autizmom podvode pod kategoriju mentalno nedovoljno razvijenih osoba.

1.1.4. Da li postoje bilo kakvi statistički podaci o osobama sa invaliditetom u vašoj zemlji?

Ne postoje celoviti statistički podaci o osobama sa invaliditetom u Srbiji. Organi i institucije koje pružaju određene vrste usluga i servisa osobama sa invaliditetom vode parcijalne evidencije o korisnicima svojih usluga.

- Tako recimo Fond PIO ima podatke za 375000 korisnika invalidske penzije. Nacionalna služba zapošljavanja ima podatke o 23000 osoba sa invaliditetom koji su prijavljeni kao nezaposleni kod službe i godišnje izveštaje o broju korisnika programa podsticanja zapošljavanja osoba sa invaliditetom.
- Fond PIO i Centri za socijalni rad imaju podatke o oko 55000 korisnika naknade za tuđu negu i pomoć, dok
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike ima podatke da korisnika prava na dodatak za pomoć i negu po Zakonu o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Srbije ima oko 25.000, a po propisima o boračko-invalidskoj zaštiti nepunih 600.

Sektor za socijalnu zaštitu Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike ima podatke o stanarima domova za dugotrajni smeštaj osoba sa invaliditetom. Ministarstvo prosvete ima podatke o učenicima koji pohađaju specijalne škole i specijalna odeljenja redovnih škola ali ne i podatke o učenicima sa invaliditetom koji pohađaju redovne škole.

Dakle, podaci se pre svega odnose na specijalizovane servise namenjene prevashodno osobama sa invaliditetom. Ovakvi parcijalni podaci teško da mogu pružiti celovitu sliku o

položaju osoba sa invaliditetom: Cela populacija ovih osoba nije obuhvaćena. Nema podataka o korišćenju opštih sistema i servisa namenjenih celoj populaciji od strane osoba sa invaliditetom, niti podataka o tome koliko su pojedini opšti sistemi i servisi dostupni osobama sa invaliditetom.

1.1.5. Da li postoje bilo kakvi statistički podaci koji pokazuju životne uslove osoba sa invaliditetom?

Tokom pripreme Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji, izvršene su studije slučaja koje su pokazale da blizu 60% osoba sa invaliditetom živi na ili ispod granice siromaštva.⁴ Centar za samostalni život invalida Srbije radio je i studiju slučaja koja je istraživala dodatne troškove invalidnosti. Treba imati na umu da je reč o istraživanjima koje je sprovedla nevladina organizacija, dok se državni organi do sada nisu bavili ovakvim istraživanjima. Na inicijativu organizacija osoba sa invaliditetom i međunarodnih organizacija i agencija, pitanja o životnim uslovima osoba sa invaliditetom biće uključena u merenje standarda života tokom 2007. godine.

1.1.6. Postoji li pitanje o invalidnosti pri nacionalnom popisu stanovništva?

Ne. U više navrata postojale su inicijative i predlozi organizacija osoba sa invaliditetom da se ovo pitanje uvede u proces popisa stanovništva, ali do sada su ove inicijative uvek odbijane.

1.1.7. Da li su pitanja o invalidnosti dodata u nacionalna istraživanja kao što su Istraživanje o radnoj snazi ili Istraživanja o budžetima domaćinstava?

Do sada pitanja invalidnosti nisu bila uključivana u opšta nacionalna istraživanja po različitim pitanjima. Na inicijativu organizacija osoba sa invaliditetom i međunarodnih organizacija i agencija, pitanja o invalidnosti biće uvršćena u merenje standarda života koje će biti sprovedeno tokom 2007. godine u sklopu praćenja sprovođenja Strategije za smanjenje siromaštva.

1.1.8. Kako se procenjuju osobe sa invaliditetom od strane komisija za kategorizaciju (na osnovu individualnih potreba ili se kategorišu po oštećenju, molimo da objasnite)?

Generalno način procene se bazira na oštećenju a ne na individualnim potrebama. Procena po pravilu služi kao osnov za usmeravanje osoba sa invaliditetom u specijalne sisteme i servise i ne podstiče njihovo uključivanje u opšte integrisane sisteme i servise namenjene svim građanima.

Deca sa invaliditetom se procenjuju od strane opštinske komisije koju čine lekar, pedagog, psiholog, defektolog, socijalni radnik. Obzirom da se razvrstavanje dece sa invaliditetom vrši na osnovu Odluke iz 1986. godine, koja sadrži definicije utemeljene u medicinskom modelu pristupa invalidnosti (vidi pitanja 1.1 i 1.3), kategorizacija se vrši po oštećenju.

Procenu osoba sa invaliditetom vrše i komisije Fonda za PIO i centara za socijalni rad, prilikom aplikacije za odlazak u invalidsku penziju odnosno radi ostvarivanja prava na naknadu za tuđu negu i pomoć. Obzirom da se oba prava izvode iz zakonske definicije odsustva sposobnosti za rad, odnosno samostalnog zadovoljavanja osnovnih životnih potreba, procene se temelje na utvrđivanju onoga što osoba sa invaliditetom ne može da uradi.

⁴ Istraživanje Cetra za samostalni život invalida Srbije iz 2004. godine na organičenom uzorku od 240 slučajeva.

Razvrstavanje osoba sa invaliditetom vrši se po vrsti i stepenu telesnog oštećenja i to u sistemu penzijsko-invalidskog osiguranja, u zakonu o socijalnoj zaštiti, u propisima o boračko-invalidskoj zaštiti. Ovo razvrstavanje po telesnom oštećenju se često koristi kao osnov za ostvarivanje pojedinih prava i povlastica, na primer u carinskim i poreskim propisima. Utvrđivanje telesnog oštećenja u sistemu penzijsko-invalidskog osiguranja regulisano je Pravilnikom o utvrđivanju telesnih oštećenja ("Službeni glasnik RS" br. 105/2003), a u sistemu boračko-invalidske zaštite Zakonom o osnovnim pravima boraca, vojnih invalida i članova porodica palih boraca („Službeni list SRJ“ broj 24/98) i pratećim pravilnicima.

U praksi postoji dosta kontroverzi oko procene sposobnosti za rad osoba sa intelektualnim invaliditetom, osoba sa autizmom. Kao značajni izazovi nameću se odsustvo jasnih kriterijuma, nedostatak dovoljnog broja kvalifikovanog osoblja sa znanjima vezanim za određene specifične i malobrojnije kategorije osoba sa invaliditetom i stav da pravo na rad i zapošljavanje osobe sa invaliditetom automatski isključuje bilo kakvo kompenzatorno pravo i socijalna davanja na osnovu invaliditeta.

Tokom pripreme nacrtu Izveštaja o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji više organizacija predložilo je da se ubuduće umesto procene radne sposobnosti procenjuje stepen potrebne podrške za osobe sa invaliditetom. Na taj način finansijska davanja od strane države ne bi polazila od ograničenja nego od potreba, a osobama sa invaliditetom ne bi bila uskraćena mogućnost ostvarenja prava na rad.

1.2 Antidiskriminacijsko zakonodavstvo, javne nabavke i ostala generalna pitanja

1.2.1 Da li postoji ne-diskriminacijsko zakonodavstvo po pitanju invalidnosti u vašoj zemlji?

Da.

1.2.2 Ako postoji, molimo da to ukratko opišete, odgovarajući između ostalog na sledeća pitanja:

- *Da li je to deo šireg ne-diskriminacijskog zakonodavstva ili je specifično za osobe sa invaliditetom?*

Postoje obe forme i specifično zakonodavstvo za osobe sa invaliditetom i delovi opštih zakona koji se odnose na sprečavanje diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Ustav Republike Srbije članom 21 zabranjuje diskriminaciju građana po raznim osnovama, uključujući i invalidnost (stav 3).

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Srbije pokriva samo diskriminaciju na osnovu invalidnosti i štiti samo osobe sa invaliditetom i članove njihovih domaćinstava od diskriminacije.

Više opštih zakona Srbije navodi invalidnost kao jedan od više zabranjenih osnova diskriminacije: Zakon o radu (član 18), Zakon o visokom obrazovanju (član 8), Zakon o zdravstvenoj zaštiti (član 20), Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja (član 46).

Zakon o radu i Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti navode da se pružanje specijalne zaštite i podrške osobama sa invaliditetom da ostvare prava predviđena tim propisima neće smatrati diskriminacijom. I Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom predviđa da mere usmerene na unapređivanje položaja osoba sa invaliditetom, njihovih porodica i organizacija neće predstavljati zabranjenu diskriminaciju.

- *Dali je sveobuhvatno (pokriva mnoga životna područja) ili je samo za neka područja?*

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom uređuje opšti režim zabrane diskriminacije po osnovu invalidnosti, posebne slučajeve zabranjene diskriminacije osoba sa invaliditetom, postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji, sankcije za izvršioce nekih akata diskriminacije i mere koje država preduzima radi podsticanja socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom. Ovaj propis daje široku definiciju osoba sa invaliditetom koje uživaju pravo na zaštitu, izvedenu iz socijalnog modela pristupa invalidnosti. Zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju, viktimizaciju, pozivanje na i podstrekivanje diskriminacije, povredu načela jednakosti prava i dužnosti, predviđa naročito teške slučajeve diskriminacije.

Zakon takodje predviđa zabranjene slučajeve diskriminacije u oblastima postupka pred organima javne vlasti, članstva u udruženjima građana, pristupa uslugama namenjenim javnosti, javnim objektima i površinama, javnom prevozu, obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, bračnim i porodičnim odnosima. Propisuje mere za podsticanje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom, koje su inspirisane Standardnim pravilima UN. Detaljno uređuje mehanizme sudske zaštite i sankcije za počinioce akata diskriminacije. Zakon je pripreman u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom u Srbiji.

- *Da li postoji telo nadležno za monitoring ovog zakonodavstva? Ako postoji, molimo da ukratko opišete njegove funkcije.*

Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom nije predviđen poseban organ za monitoring. Jedan od pomoćnika zaštitnika građana- ombudsmana nadležan je za zaštitu prava osoba sa invaliditetom shodno Zakonu o zaštitniku građana ali taj javni službenik još uvek nije izabran, tako da u praksi praćenje mogu sprovoditi organi pravosuđa, ministarstva nadležna za pitanja socijalne zaštite i pravde.

Primenu Zakona o radu prati inspekcija rada a zakona iz oblasti vaspitanja i obrazovanja prosvetna inspekcija, mada u praksi gotovo da nije bilo registrovanih slučajeva njihovih intervencija zbog diskriminacije na osnovu invalidnosti.

- *Komože podneti tužbu zbog diskriminacije pojedinci ili organizacije ili obadvoje?*

Po Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom tužbu zbog diskriminacije na osnovu invaliditeta mogu podneti samo osoba sa invaliditetom koja tvrdi da je bila žrtva diskriminacije, odnosno njen zakonski zastupnik ako nije poslovno sposobna. U slučajevima diskriminacije u oblasti radnih odnosa tužbu može podneti i član domaćinstva osobe sa invaliditetom koji je bio diskriminisan jer živi u domaćinstvu sa njom i besplatno joj pomaže.

Organizacije nemaju aktivnu legitimaciju za podnošenje tužbe u slučajevima diskriminacije na osnovu invalidnosti, ali organizacije pružaju podršku svojim članovima/ članicama a neke organizacije, kao „Iz kruga“ Organizacija za zaštitu prava i podršku osobama sa invaliditetom Srbije, pružaju besplatnu pravnu i advokatsku pomoć oko zastupanja u sporu žrtvama diskriminacije koje im se obrate.

- *Dalije obaveza iznošenja dokaza deo zakonodavstva?*

Za razliku od Direktive 2000/ 78/ EC, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom teret dokazivanja zadržava na tužiocu u skladu sa klasičnim procesnim pravom, tako da u Srbiji osoba sa invaliditetom mora dokazati da je bila žrtva diskriminacije ukoliko želi da dobije spor.

1.2.3. Da li postoji državni plan ili strategija za osobe sa invaliditetom?

Vlada Republike Srbije usvojila je 28. decembra 2006. godine Nacionalnu strategiju za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji za period 2007- 2015. U toku je priprema dvogodišnjih akcionih planova, mera i aktivnosti za sprovođenje Strategije. Strategija je pripremana uz učešće organizacija osoba sa invaliditetom u Srbiji, koje su bile okupljene oko Radne grupe koja je radila u okviru EDF-CARDS projekta. Proces pripreme Nacionalne strategije tokom 2006. godine podržao je UNDP.

1.2.4. Da li zakoni o javnim nabavkama uzimaju u obzir osobe sa invaliditetom kako je predviđeno u direktivi EU?

Ne.

1.2.5. Ukoliko vaša zemlja ima opštu strategiju za socijalnu inkluziju ili za smanjenje siromaštva, da li one uključuju posebnu fokusiranost na osobe sa invaliditetom?

Strategija za socijalnu inkluziju u Srbiji za sada ne postoji.

Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji apostrofira osobe sa invaliditetom kao jednu od ugroženih socijalnih grupa, izloženoj povećanom riziku od osiromašenja. Strategija je pripremana uz učešće organizacija OSI koje su bile akteri u konsultativnom procesu. Sledeći komentari su prihvaćeni i uneti u konačnu verziju Strategije: "Važno je postojanje servisa podrške u svim značajnim sistemima gde se ostvaruju jednake mogućnosti za uživanje ljudskih prava... Proces razvoja servisa podrške treba da se zasniva na potrebama osoba sa invaliditetom i inicijativama njihovih organizacija. Država i razvijene organizacije civilnog društva treba da pružaju finansijsku i tehničku podršku tim inicijativama. Jedna od mera i aktivnosti za ostvarivanje ovog strateškog pravca delovanje jeste razvijanje servisa podrške osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama."⁵ Pored toga, Strategija je ukazala na potrebu preduzimanja mera u oblasti obrazovanja osoba sa invaliditetom i podsticanja stope njihove zaposlenosti, što je kasnije operacionalizovano i merama Nacionalne strategije zapošljavanja. Strategija je apostrofirala i značaj pristupačnog fizičkog okruženja i prevoza kao daljih preduslova za socijalnu integraciju osoba sa invaliditetom.

1.2.6. Da li finansiranje od strane međunarodnih donatora uzima u obzir osobe sa invaliditetom?

Da, većina međunarodnih donatora- agencije i organizacije UN, USAID, DFID, CIDA, SIDA, Ireland Aid, Norveška agencija za međunarodnu pomoć, EAR, ECHO, HI, Oxfam i drugi- u kriterije za finansiranje svojih programa uključuje i potrebe osoba sa invaliditetom. Neke od ovih organizacija finansiraju ove programe kroz svoje projekte ili projekte vladinih institucija, a jedan deo direktno finansira i projekte lokalnih organizacija osoba sa invaliditetom. Organizacije osoba sa invaliditetom u Srbiji dobile su značajna sredstva za sprovođenje

⁵ Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji, Vlada Srbije, Aneks 1, str. 23-28

brojnih projekata od strane međunarodnih donatora tokom prethodne decenije i mnogi značajni uspesi u stvaranju jednakih mogućnosti za osobe sa invaliditetom finansirani su upravo sredstvima međunarodnih donatora.

Ipak treba imati na umu da se obaveza garantovanja pristupačnosti ne sprovodi konzistentno i sistematično kod mnogih inostranih donacija. Recimo kod finansiranja projekata razvoja infrastrukture Evropske agencije za razvoj EAR kada se sredstva za projekat prenesu nadležnim organima Srbije po pravilu se ne vrši monitoring poštovanja standarda pristupačnosti, iako tu obavezu predviđaju kako propisi EU tako i propisi Republike Srbije. Ni OEBS nije u svojim projektima u Srbiji vodio računa o pitanjima pristupačnosti.

1.3 Konsultacije i saradnja sa organizacijama osoba sa invaliditetom (finansiranje)

1.3.1. Da li postoji telo imenovano od Vlade koje okuplja predstavnike Vlade i organizacija osoba sa invaliditetom?

Da, Savet za pitanja invalidnosti Vlade Republike Srbije.

1.3.2. Ako postoji, objasnite ukratko kako ono radi, odgovarajući između ostalog na sledeća pitanja:

- *Dali se redovno sastaje? Ako da, koliko puta godišnje?*

Savet koji trenutno postoji formiran je 2004. godine. Predjasnja Vlada RS takodje je imala formirano slicno telo za pitanja OSI. Planom i programom rada Saveta predviđeno je da se sastaje jednom mesečno ali tokom 2005. i 2006. godine veći broj sednica ili nije bio održan, ili su bile informativnog karaktera, zbog nedostatka kvoruma pa su sastanci prilično neredovni.

- *Kakav je tačno sastav?*

Savet čine državni sekretar Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, pomoćnik ministra na čelu Sektora za zaštitu osoba sa invaliditetom, savetnik u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike, predstavnici ministarstava zdravlja, kulture, prosvete, kapitalnih investicija, pravde po pravilu u rangu savetnika. Članovi Saveta su i po jedan predstavnik saveza slepih i slabovidih Srbije, gluvih i nagluvih Srbije, saveza udruženja za pomoć osobama sa intelektualnim invaliditetom Srbije, saveza invalida rada Srbije, jedan predstavnik za četiri organizacije koje okupljaju osobe sa telesnim invaliditetom, jedan predstavnik pokrajinskih organizacija osoba sa invaliditetom Vojvodine, dva predstavnika organizacija ratnih vojnih invalida, dva predstavnika interesnih republičkih organizacija koje okupljaju osobe sa različitim oblicima invaliditeta (Centra za samostalni život invalida Srbije i Udruženja studenata sa hendikepom) i predstavnik Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

- *Kopredsedava sastancima?*

Državni sekretar Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike.

- *Na kojem nivou su predstavljena ministarstva?*

Osim Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, koje je zastupljeno na nivou

državnog sekretara i pomoćnika ministra, ostala ministarstva po pravilu predstavljaju savetnici.

- *Dali su odluke tog tela obavezujuće?*

Odluke Saveta nisu pravno obavezujuće, jer je reč o savetodavnom telu Vlade ali nose političku i moralnu težinu.

1.3.3. Da li se Vlada konsultuje sa invalidskim NVOima kada se pripremaju nove politike o invalidnosti? Šta je sa opštim zakonodavstvom koje se takođe tiče osoba sa invaliditetom?

Posle 2000. godine Vlada je prilikom priprema novih politika i pravnih akata koji se tiču osoba sa invaliditetom nastojala da se konsultuje sa organizacijama osoba sa invaliditetom bilo kroz rad Saveta za pitanja invalidnosti od 2002. godine, bilo kroz uključivanje predstavnika organizacija osoba sa invaliditetom u radne grupe za izradu nacrtu propisa ili politike.

Ipak, stepen transparentnosti procesa usvajanja politika i pravnih akata i učešća razlikovao se od akta do akta. Dokumenti u čijoj izradi su organizacije osoba sa invaliditetom odigrale značajnu ulogu izdvajaju se Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, nacrt Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju, Zakon o visokom obrazovanju, Strategija za smanjenje siromaštva i Strategija za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji. Posle protesta osoba sa invaliditetom došlo je do izmena Carinskog zakona i Zakona o socijalnoj zaštiti i povlačenja Zakona o boračko- invalidskoj zaštiti iz skupštinske procedure.

1.3.4. Dali invalidske NVO dobivaju osnovno finansiranje od strane države?

Da i postoje tri oblika finansiranja:

- a) sve organizacije osoba sa invaliditetom dobijaju finansiranje za određene programske aktivnosti u iznosu koji je ograničen na godišnjem nivou (trenutno 1.000.000 din) i isti za sve organizacije,
- b) manji broj organizacija koje deluju na nacionalnom nivou dobija sredstva i za materijalne troškove i naknade za stalno zaposlene osobe.
- c) jednom godišnje Ministarstvo nadležno za poslove socijalne politike (preko Sektora za pitanja osoba sa invaliditetom) objavljuje konkurse za dodatno finansiranje projekata organizacija osoba sa invaliditetom po kriterijumima i prioritetima koji se definišu za svaki konkurs.

1.3.5. Ako dobivaju, kratko opišite sistem, uključujući između ostalih odgovore na sledeća pitanja:

- *Odakle potiče finansiranje (državni budžet, lutrija, i drugi izvori)?*

Državni budžet, lutrija.

- *Dali je godišnja suma stabilna?*

Suma za plate stalno angažovanog tehničkog osoblja i materijalne troškove je stabilna za mali broj organizacija koji ova sredstva dobijaju, dok se sredstva za programske aktivnosti menjaju u zavisnosti od programskih aktivnosti organizacije i odluke Sektora za pitanja osoba sa invaliditetom.

- *Dali finansiranje ograničava nezavisnost invalidske NVO?*

Država se ne meša u personalna rešenja unutar organizacija osoba sa invaliditetom, njihove programske aktivnosti i politiku. U više slučajeva organizacije osoba sa invaliditetom koje se finansiraju od strane države kritikovale su određene predloge politike ili pravnih akata koje su ocenile protivnim interesima osoba sa invaliditetom, mada se ne može isključiti mogućnost da se neke od organizacija koje se finansiraju od strane države ponekada ustručavaju da oštrije kritikuju državu zbog toga što primaju sredstva za rad od nje.

- *Da li postoje obaveze koje se odnose na ovo finansiranje (godišnji program rada, pravdanje troškova)*

Organizacije su dužne da Sektoru za zaštitu osoba sa invaliditetom podnesu predlog godišnjeg programa aktivnosti, izveštaje o sprovođenju tih aktivnosti i finansijsku dokumentaciju

- *Koliko invalidskih NVOa dobija finansiranje i koji su kriterijumi da se finansiranje obezbedi?*

Preko 400 invalidskih NVOa dobija finansiranje od Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike za redovne programske aktivnosti, kako republički savezi udruženja osoba sa određenim vrstama invaliditeta, preko kojih se finansiraju i lokalna udruženja članice tih saveza, tako i republičke interesne cross- disability organizacije osoba sa invaliditetom. Ministarstvo finansira i rad koordinacionog tela pokrajinskih organizacija osoba sa invaliditetom, kao i honorare za stalno zaposlene u republičkim savezima koji okupljaju osobe sa pojedinim vrstama invaliditeta koje su bile na budžetu još pre 2000. godine.

Sve organizacije osoba sa invaliditetom, nacionalne, regionalne i lokalne, mogu jednom godišnje aplicirati sa projektima na konkurs Sektora za zaštitu osoba sa invaliditetom Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, u 2005. godini odobreno je finansiranje za blizu 160 projekata.

Neke republičke organizacije dobijaju sredstva za projekte iz oblasti kulture preko Ministarstva kulture i medija, dok organizacije koje se bave sportskim aktivnostima osoba sa invaliditetom dobijaju sredstva za te aktivnosti od Ministarstva sporta i prosvete u skladu sa aktima tih ministarstava.

Lokalne organizacije osoba sa invaliditetom mogu aplicirati za sredstva za materijalne troškove, angažovanje tehničkog osoblja i programske aktivnosti kod lokalnih samouprava, ali se situacija značajno razlikuje od opštine do opštine. Obzirom na veliki stepen nejednačnosti finansiranja na lokalnom nivou nužno je ovu materiju dodatno adekvatno urediti kako bi se predvideli jedinstveni, pravedni i transparentni kriterijumi za finansiranje lokalnih organizacija osoba sa invaliditetom od strane lokalnih samouprava. Pravni osnov može se naći tumačenjem člana 12. st. 4. Zakona o lokalnoj samoupravi: "Organi jedinica lokalne samouprave mogu saradivati sa nevladinim organizacijama, humanitarnim organizacijama i drugim organizacijama, u interesu jedinice lokalne samouprave i stanovnika sa svog područja".

1.3.6. Da li su pitanja invalidnosti odgovornost samo jednog ministarstva ili je to podeljena odgovornost među različitim ministarstvima ?

Pitanja invalidnosti pre svega su u nadležnosti Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne

politike, gde je 2004. godine formiran Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom no i druga ministarstva preuzimaju deo odgovornosti, obavljajući funkcije iz svojih nadležnosti. Neka ministarstva, poput Ministarstva prosvete ili Ministarstva kulture, imaju male radne grupe ili fokus osobe koje se bave pitanjima vezanim za invalidnost, dok se u drugim ministarstvima invalidskom problematikom po potrebi bave različiti službenici, sektori u sklopu svojih redovnih aktivnosti. Doobar primer predstavlja angažovanje Direkcije za ljudska prava Ministarstva inostranih poslova u toku rada na nacrtu Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom UN.

2. SPECIFIČNA PODRUČJA

2.1 Obrazovanje

2.1.1. Da li ima dece sa invaliditetom koja ne dobijaju nikakvu vrstu obrazovanja? Ako ih ima, molimo da objasnite.

Da. Po podacima Ministarstva prosvete prilog na predlog Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji oko 39 posto dece sa invaliditetom ne završi osnovnu školu, ili završi samo određen broj razreda. Po istraživanju Handicap International-a i Centra za proučavanje demokratskih alternativa iz Beograda, sprovedenog 2001. godine u 12 opština, blizu 49 posto dece sa invaliditetom ne završi školu. U prilogu za Strategiju za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom Ministarstvo prosvete takođe navodi cifru od 85 posto dece sa invaliditetom koja su izvan obrazovnog sistema kojom neki izveštaji UNICEF-a operišu, bez citiranja konkretnog izvora informacija.

2.1.2. Da li postoji zakonodavstvo koje štiti decu i odrasle sa invaliditetom od diskriminacije u obrazovnom sistemu? Ako postoji, da li to uključuje obavezu obezbeđivanja razumnih adaptacija za one učenike kojima je to potrebno?

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom zabranjuje diskriminaciju osoba sa invaliditetom u oblastima vaspitanja i obrazovanja: Zabranjeno je uskraćivanje prijema ili isključivanje deteta ili mlade osobe sa invaliditetom iz vaspitno- obrazovne ustanove zbog njegove invalidnosti (član 18). Zakon dalje predviđa da je zabranjeno postavljanje neinvalidnosti kao posebnog uslova za upis u vaspitno- obrazovnu ustanovu, osim ako taj uslov nije utvrđen u skladu sa propisima koji uređuju oblast obrazovanja. Organizovanje posebnih oblika nastave, odnosno vaspitanja za decu i mlade sa invaliditetom koje zbog nedovoljnih intelektualnih sposobnosti ne mogu da prate redovne nastavne sadržaje neće se smatrati diskriminacijom (član 19). U tom slučaju nadležni organ doneće akt kojim utvrđuje postojanje potrebe za takvim oblikom obrazovanja odnosno vaspitanja učenika, odnosno deteta predškolskog uzrasta, na osnovu koga se vrši upis u posebne oblike nastave, odnosno vaspitanja. Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom na uopšten način predviđa obavezu države, teritorijalne autonomije i lokalne samouprave da preduzmu mere kako bi osigurale da vaspitanje i obrazovanje osoba sa invaliditetom bude integralni deo sistema vaspitanja i obrazovanja (član 36). Ovaj Zakon ne predviđa izričito obavezu obezbeđivanja razumnih adaptacija za učenike kojima je to potrebno.

Zakon o visokom obrazovanju zabranjuje diskriminaciju na osnovu motornog i senzornog hendikepa (član 8). Predviđa obavezu osnivača visokoškolske ustanove da finansira uslove za studiranje studenata sa invaliditetom (odjeljak 13 člana 59). Zakon o visokom obrazovanju takođe predviđa mogućnost polaganja ispita na alternativni način koji ne zadire u suštinu

samog ispita (stav 10 člana 90) i organizovanja nastave na znakovnom jeziku (stav 4 član 80). Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja predviđa između ostalog zabranu diskriminacije na osnovu „fizičke i psihičke konstitucije“ ali o obrazovanju dece i mladih sa invaliditetom govori isključivo u kontekstu *segregacionog, specijalnog školstva* bez ikakvih odredbi o integrisanju dece i mladih osoba sa invaliditetom u redovne vaspitno- obrazovne ustanove. Država pruža izvesnu podršku samo onoj deci sa invaliditetom koja pohađaju specijalne škole, što predstavlja svojevrsnu diskriminaciju. Takođe, postoji selekcija dece pri upisu u specijalne škole i vrtiće. Uključivanje u redovni obrazovni sistem često zavisi od dobre volje nastavnika, odnosno rukovodstva škole i lakše se sprovodi u manjim sredinama gde ne postoji paralelan (specijalni) obrazovni sistem.

2.1.3. Da li postoje brožani podaci u vašoj zemlji o tome koliko dece sa invaliditetom ide u specijalne škole u odnosu na pohađanje škole u redovnom obrazovnom sistemu? Postoje li raspoložive informacije o tome koju vrstu invalidnosti imaju deca koja pohađaju specijalne škole?

Ministarstvo prosvete raspolaže celovitim podacima o deci sa invaliditetom u sistemu predškolskog obrazovanja samo za decu koja pohađaju specijalne razvojne grupe pri redovnim predškolskim ustanovama: Tokom 2003/4 godine 200 dece sa invaliditetom pohađalo je specijalne razvojne grupe u 37 predškolskih ustanova u Srbiji. Od toga je 14 ustanova sa 100 dece bilo locirano u Beogradu. Ministarstvo ne raspolaže podacima o deci sa invaliditetom koja su integrisana u redovne vršnjačke grupe u predškolskim ustanovama.

Što se tiče osnovnog obrazovanja, Ministarstvo prosvete raspolaže celovitim podacima o deci sa invaliditetom koja pohađaju specijalne škole i specijalna odeljenja redovnih škola, dok o broju dece sa invaliditetom koja pohađaju redovne škole ima samo nepotpune, parcijalne podatke. U priložima na predlog Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom Ministarstvo prosvete je istaklo da je 2000/ 2001. godine 7,560 dece sa invaliditetom pohađalo 51 specijalnu školu, dok 1374 dece sa invaliditetom pohađalo specijalna odeljenja u redovnim školama. Na uzorku od 97 redovnih osnovnih škola, utvrđeno je da 8099 učenika sa invaliditetom pohađa redovna odeljenja u tim školama.

Prema podacima Ministarstva prosvete, tokom 2005. godine u 218 redovnih osnovnih škola u Srbiji postojala su specijalna odeljenja za decu sa invaliditetom.

Od 51 specijalne škole u Srbiji, 37 su za decu sa lakim intelektualnim invaliditetom, 8 za decu sa oštećenjem sluha, 3 za decu sa oštećenjem vida, 2 za decu sa telesnim invaliditetom i 2 za decu sa poremećajem u ponašanju.

U oblasti srednjeg obrazovanja, u priložima za predlog Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom Ministarstvo prosvete dalo je podatke o broju specijalnih škola i specijalnih odeljenja pri redovnim školama ali ne i precizne podatke o broju mladih sa invaliditetom koji pohađaju te škole. U Srbiji postoje 25 specijalnih srednjih škola za decu sa intelektualnim invaliditetom, 14 za mlade sa oštećenjima sluha, 5 za mlade sa oštećenjima vida i 3 specijalne škole za mlade sa poremećajima u ponašanju. Pri redovnim srednjim školama postoji 11 specijalnih odeljenja za mlade sa invaliditetom a Ministarstvo prosvete navodi da broj učenika od godine do godine varira između 50 i 90.

Po podacima Ministarstva prosvete većina dece sa invaliditetom koje pohađaju redovna odeljenja redovnih škola jesu deca sa lakšim intelektualnim i senzornim invaliditetom, sa disleksijom i srodnim oblicima invaliditeta i sa telesnim invaliditetom. Ipak, ne treba smetnuti

sa uma činjenicu da veliki broj ove dece ne upiše ili ne završi redovno srednje obrazovanje- svega oko 33 posto osoba sa invaliditetom završi srednju školu, po nalazima istraživanja Handicap International-a i Centra za proučavanje demokratskih alternativa u 12 opština Srbije 2001. godine.

2.1.4. Kakva podrška, ako ima ikakve, je na raspolaganju deci/omladini sa invaliditetom u redovnom obrazovanju?

Po podacima Ministarstva prosvete u priložima za predlog Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom deca i mladi sa invaliditetom koji pohađaju redovna odeljenja redovnih škola praktično ne uživaju bilo kakvu sistemsku podršku, niti ima odgovarajućih programa. U specijalnim odeljenjima redovnih škola sa decom i mladima sa invaliditetom rade defektolozi- specijalni edukatori ili učitelji i nastavnici koji su pored redovnog obrazovanja na Pedagoškom fakultetu prošli obuku na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju- defektologiju.

Deca i mladi sa telesnim i senzornim invaliditetom koja pokušavaju da pohađaju redovne škole suočavaju se sa skoro nepremostivim teškoćama- preko 90 % redovnih osnovnih i srednjih škola nije pristupačno, u ovim školama literatura u dostupnim formatima gotovo da ne postoji, kao ni sistematičan pristup individualizovanom radu i pružanju podrške deci i mladima sa invaliditetom u redovnim odeljenjima redovnih škola.

Ideja inkluzije u obrazovanju podrazumeva da je sprovede nastavnici koji rade u redovnom obrazovnom sistemu, a koji trebaju da imaju podršku od vlasti u sklopu jasno definisanih sistemskih rešenja.

2.1.5. Kakva podrška je na raspolaganju za studente sa invaliditetom na univerzitetima? Postoje li statistike o univerzitetskim studentima sa invaliditetom?

Zakon o visokom obrazovanju predviđa obavezu osnivača visokoškolske ustanove da finansira uslove za studiranje studenata sa invaliditetom (odjeljak 13 člana 59). Zakon o visokom obrazovanju takođe predviđa mogućnost polaganja ispita na alternativni način koji ne zadire u suštinu samog ispita (stav 10 člana 90) i organizovanja nastave na znakovnom jeziku (stav 4 član 80).

U praksi se ove odredbe zakona ne sprovode dosledno. Samo na Univerzitetu u Novom Sadu su činjeni sistematični naponi da se univerzitetski kampus učini pristupačnim, u sklopu studentskih službi oformljeno je mesto referenta za studente sa invaliditetom. Uprkos naporima studentskih organizacija i organizacija osoba sa invaliditetom na drugim Univerzitetima nije se otišlo dalje od načelne deklarativne podrške, tek po neki od fakulteta pojedinih univerziteta preduzimaju napore da zgrade učine pristupačnim i da studentima sa senzornim invaliditetom nastavne materijale i literaturu učine dostupnom- Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu predstavlja dobar primer napora uprave visokoškolske ustanove da je učini potpuno pristupačnom i izjednači mogućnosti studiranja za studente sa invaliditetom.

2.1.6. Da li opšti centri za profesionalnu edukaciju pristupačni za osobe sa invaliditetom?

Po pravilu ne, iako Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti predviđa da su osobe sa invaliditetom jedna od grupa stanovništva kojoj je potrebna podrška u profesionalnom osposobljavanju i da opšti programi nacionalne službe zapošljavanja moraju

biti dostupni ovim osobama. Na intervenciju organizacija osoba sa invaliditetom u Strategiju srednjeg stručnog osposobljavanja naknadno su unete odredbe o programima namenjenim ovim osobama.

2.1.7. Da li slepa, gluva ili gluvo-slepa deca imaju pristup obrazovanju u specijalnim razredima, svojim grupama? Ako imaju, da li je to obrazovanje na istom nivou kao redovno obrazovanje?

Prema priložima Ministarstva prosvete za predlog Strategije za unapređivanje položaja osoba sa invaliditetom Srbije slepa i gluva deca pohađaju specijalne škole koje rade po nastavnim planovima i programima koji su formalno na istom nivou kao i redovno obrazovanje.

Treba primetiti da su neki od nastavnih planova za slepu i slabovidu decu i mlade zastareli (npr. ovi mladi još uvek se obrazuju za struku telefonskog operatera u vreme digitalne telefonije). Takođe, prema podacima Saveza slepih i slabovidih Srbije gluvo-slepa deca po pravilu nisu obuhvaćena ni specijalnim, niti redovnim obrazovnim sistemima. Posebnu teškoću predstavlja nepostojanje prosvetnog kadra koji je obučen za rad sa gluvo-slepom decom

2.1.8. Da li ima nastavnika koji su kvalifikovani da predaju znakovni jezik i/ili Brajevo pismo?

Da. Ipak, broj kvalifikovanih nastavnika je premali u odnosu na potrebe dece i mladih koji žele da uče znakovni jezik i/ili Brajevo pismo.

2.1.9. Da li postoji obuka za nastavnike o filozofiji inkluzivnog obrazovanja i o tome kako pomoći deci sa invaliditetom u razredu?

Ne postoji sistematična obuka na Pedagoškom fakultetu ove vrste, nastavnici koji drže nastavu u specijalnim odeljenjima redovnih škola prolaze dopunsku obuku na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju- defektologiju. Iako filozofija inkluzivnog obrazovanja postepeno stiže pobornike na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, neki stručnjaci još uvek nisu usvojili ovu filozofiju i aktivno se opiru idejama inkluzivnog obrazovanja za osobe sa invaliditetom.

2.2 Zapošljavanje

2.2.1. Da li postoji zakonodavstvo koje štiti osobe sa invaliditetom od diskriminacije na radnom mestu? Ako postoji, da li ono uključuje obavezu obezbeđivanja razumnih adaptacija kada se to zahteva od strane pojedinca?

Da. Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom zabranjuje neprimanje osobe sa invaliditetom i lica koje živi u domaćinstvu sa tom osobom u radni odnos zbog invalidnosti, odnosno svojstva pratioca osobe sa invaliditetom, postavljanje posebnih zdravstvenih uslova za prijem osobe sa invaliditetom u radni odnos (osim ako zakon ne propisuje posebne uslove za obavljanje određenog posla), prethodnu proveru psihofizičkih sposobnosti koje nisu neposredno vezane za obavljanje određenog posla (član 22). *Poslodavac je dužan da izvrši tehničke adaptacije radnog mesta ako troškovi adaptacije ne padaju na teret poslodavca ili nisu nesrazmerni* u odnosu na dobit koju poslodavac može ostvariti zapošljavanjem osobe sa invaliditetom (član 22). *Odbijanje da se izvrši adaptacija predstavlja akt diskriminacije.* Diskriminaciju u zapošljavanju zbog invalidnosti ne predstavlja zapošljavanje kandidata koji

je pokazao najbolji rezultat na proveri sposobnosti za radno mesto (odjeljak 1 člana 23.).

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom predviđa da će diskriminaciju zbog invalidnosti u radnim odnosima činiti određivanje niže zarade osobi sa invaliditetom nezavisno od njenog radnog učinka, ali ne i nagrađivanje prema rezultatima rada. Zabranjeno je postavljanje posebnih uslova rada zaposlenoj osobi sa invaliditetom osim ako ti uslovi ne proizilaze neposredno iz prirode radnog mesta (odjeljak 2 člana 24.), kao i postavljanje posebnih uslova za ostvarivanje drugih prava iz radnog odnosa, ako se ti posebni uslovi ne postavljaju zaposlenima bez invaliditeta (odjeljak 3 člana 24.). Žrtva diskriminacije može tražiti zaštitu od diskriminacije u sudskom postupku uređenom Glavom V Zakona.

I Zakon o radu iz marta 2005. godine izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovu invalidnosti (čl 18). Zabrana se odnosi na direktnu i indirektnu diskriminaciju u odnosu na traženje posla i zapošljavanje, uslove rada, obuku i radno osposobljavanje, napredovanje na poslu i otkaz ugovora o radu. Žrtve diskriminacije mogu tražiti naknadu štete u sudskoj parnici. Ipak, članovi 101 i 102 Zakona o radu koji govore o zaštiti invalida odnose se pre svega samo na invalide rada a ne i na ostale kategorije osoba sa invaliditetom.

Treba ipak primetiti da se izuzetno dobro postavljena zakonska rešenja o zaštiti od diskriminacije u radnim odnosima malo primenjuju u praksi. Ne postoje zvanične statistike o broju sudskih postupaka a neke od organizacija osoba sa invaliditetom raspolazu sporadičnim podacima o malobrojnim pojedinačnim slučajevima kada su žrtve diskriminacije pokušale da zatraže sudsku zaštitu no do sada ni jedan postupak nije okončan u korist tužilaca.

2.2.2. Da li postoje raspoloživi finansijski stimulansi za poslodavce koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom? Ako postoje, kratko opišite sistem tako što ćete odgovoriti na pitanja:

- Postoji li nadoknada za prilagođavanje radnog mjesta?
- Da li je to finansijski stimulans (paušalna svota)?
- Koji su uslovi za pojedinca da dobije finansijski stimulans?

Nacionalna služba zapošljavanja poslodavcima koji zaposle osobe sa invaliditetom nudi 90000 dinara (oko 1100 evra) za adaptaciju radnog mesta i pokrivanje plate za zaposlenu osobu sa invaliditetom u trajanju od godinu dana. Fiskalnim propisima poslodavci koji zaposle osobe sa invaliditetom oslobođeni su plaćanja poreza i doprinosa na plate zaposlene osobe sa invaliditetom u trajanju od 3 godine.

Da bi poslodavac ostvario pravo na pokrivanje troškova adaptacije radnog mesta i plate neophodno je da aplicira kod Nacionalne službe zapošljavanja i dostavi neophodnu dokumentaciju.

Od 1. januara do 31. septembra 2006. godine preko pomenutih programa Nacionalne službe zapošljavanja posao je našlo 316 osoba sa invaliditetom. U istom periodu kao nezaposleno kod Nacionalne službe zapošljavanja bilo je prijavljeno oko 23000 osoba sa invaliditetom.

2.2.3. Da li u vašoj zemlji postoji kvotni sistem? Ako postoji, molimo da ukratko objasnite kako funkcioniše:

- Procent kvote i veličina poslodavca koji je obavezan kvotnim sistemom?

- Da li to obavezuje sve poslodavce (javne, privatne, neprofitne)?
- Da li se kvota sistem nadzire? Da li funkcioniše?
- Da li postoje alternativne mere kvotnom sistemu?

Ne.

U pripremi je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Nacrt ovog Zakona predviđa obavezu ispunjavanja kvota zapošljavanja osoba sa invaliditetom za sve poslodavce koji zapošljavaju 20 i više lica. Kvote će biti više za organe javne vlasti i javne institucije a poslodavci koji ne ispune kvotne obaveze biće dužni da isplaćuju sredstva u visini 50% zarade za svaku osobu sa invaliditetom koju nisu zaposlili shodno kvoti sve dok ne ispune obaveze predviđene kvotom. Organi javne vlasti biće dužni da plaćaju 2% ukupnih iznosa zarada dok ne ispune zakonom propisanu kvotu. Ovako prikupljena sredstva biće namenski korišćena radi podsticanja zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

2.2.4. Da li postoje zaštitne radionice? Ako postoje, molimo da kratko objasnite sistem, odgovarajući između ostalog na sledeća pitanja:

- Broj radionica i broj radnika sa invaliditetom.
- Da li radnici imaju radni ugovor? Da li zarađuju barem minimalne plate? Da li su pokriveni opštim pravilima zakona o radu?

Da.

Prema važećem Zakonu o radnom osposobljavanju i zapošljavanju invalidnih lica Republike Srbije iz 1996. godine uređeno je radno osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom koje se ne mogu zaposliti na otvorenom tržištu rada.⁶ One se zapošljavaju u preduzećima za radno osposobljavanje i zapošljavanje invalida, to jest zaštitnim radionicama. Zakon propisuje uslove koje preduzeće mora ispunjavati: preduzeće za radno osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom može se osnovati i obavljati delatnost pod uslovom da ima najmanje 40 posto osoba sa invaliditetom među svojim zaposlenim, da ima odgovarajući prostor, odgovarajuću tehničku i drugu opremu i zaposlena stručna lica za osposobljavanje osoba sa invaliditetom. Broj zaposlenih stručnih lica odgovara broju osoba sa invaliditetom u preduzeću i vrsti njihove invalidnosti. U preduzeću moraju biti zaposleni najmanje jedno lice koje prema propisima iz oblasti obrazovanja ispunjava uslove za nastavnika praktične nastave u struci, odnosno zanimanju iz kojeg se osobe sa invaliditetom osposobljavaju i najmanje jedno lice koje poseduje jedno od sledećih zvanja: diplomirani sociolog, diplomirani psiholog, diplomirani pedagog ili diplomirani defektolog.

Osoba sa invaliditetom zasniva radni odnos u preduzeću bez javnog oglašavanja, uz posredovanje organizacije nadležne za poslove zapošljavanja (čl. 14). Osoba sa invaliditetom i učenik iz člana 4 Zakona mogu obavljati poslove za koje su zasnovali radni odnos kod kuće, pod uslovom da se poslovi mogu obavljati kod kuće (čl. 15).

Shodno članu 17 Zakona, preduzeću se obezbeđuju sredstva za radno osposobljavanje osoba sa invaliditetom u skladu sa Zakonom. Preduzeću se za svaki mesec obezbeđuju sredstva iz budžeta Republike Srbije po svakom zaposlenom invalidu u visini od 50 posto prosečne zarade po zaposlenom u Republici, prema poslednjim objavljenim podacima republičkog organa nadležnog za poslove statistike (stav 1 člana 18). Sredstva iz stava 1 člana 18 Zakona prenose se ministarstvu nadležnom za poslove rada na poseban račun u okviru redovnog računa ministarstva (stav 2 člana 18). Ministarstvo prenosi ova sredstva preduzeću (stav 3 člana 18). Sredstva koja se preduzeću obezbede u vezi sa radnim osposobljavanjem osoba sa

⁶ "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 25/96

invaliditetom mogu se koristiti samo za te namene (član 19).

Prema podacima iz 2005. godine u Srbiji deluju 74 zaštitne radionice od kojih 61 ispunjava uslove za finansiranje iz republičkog Budžeta. Ukupan broj zaposlenih u tim preduzećima je 6045 od čega su 3206 zaposlenih osobe sa invaliditetom. Na zaposlene u zaštitnim radionicama primenjuju se sve odredbe zakona o pravima iz radnih odnosa, no u praksi u nekim od preduzeća položaj osoba sa invaliditetom daleko je od zavidnog, pošto preduzeća po pravilu posluju sa gubicima pa se zaposlenima duguju plate a neke osobe sa invaliditetom rade u zaštitnim radionicama samo da bi ispunile zakonske uslove za odlazak u prevremenu invalidsku penziju.

2.2.5. Da li postoji raspoloživa pomoć za osobe sa invaliditetom koje žele biti samozaposlene ili članice zadruga?

Da.

Osobe sa invaliditetom koje žele da se samozaposle i počnu da se bave preduzetničkim radom mogu aplicirati za sredstva kod Nacionalne službe zapošljavanja. Tokom 2005. godine iznos tih sredstava za pokretanje biznisa iznosio je 140000 dinara (oko 1750 evra). Relativno mali broj osoba sa invaliditetom koristio je programe samozapošljavanja. Pošto je reč o programima koji su tek počeli da se sprovode teško je davanje eventualnih prognoza o njihovim dugoročnim efektima. Ipak, imajući na umu opšte preporuke o podizanju stope zaposlenosti kroz samozapošljavanje, preduzetništvo, mala i srednja preduzeća, pomenuti programi mogu se pokazati kao korisna oruđa u reformi zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Prema nalazima istraživanja MOR-a, socijalne kooperative za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, koje bi koristile iskustva drugih zemalja i tradicionalnih zaštitnih radionica u Srbiji mogu dati vredan doprinos podsticanju zapošljavanja osoba sa invaliditetom.⁷

2.2.6. Da li su predviđene mere za osobe koje steknu invaliditet tokom svog radnog veka? Ako jesu, molimo da ih ukratko opišete.

Da. Zakon o radu dalje predviđa da ukoliko zaposleni nije više sposoban da obavlja određeni posao zbog smanjene radne sposobnosti, poslodavac je dužan da mu ponudi drugi posao u skladu sa preostalom radnom sposobnošću zaposlenog (član 101). Zaposleni može dobiti otkaz samo ako odbije ponuđeno drugo odgovarajuće radno mesto (član 102).⁸

Treba primetiti da se ove odredbe Zakona o radu u praksi često krše i da su invalidi rada po pravilu među prvima na spiskovima tehnoloških viškova kojima treba uručiti otkaze. Oni se retko odlučuju da zatraže sudsku zaštitu svojih prava.

Osobe koje potpuno izgube radnu sposobnost usled povrede na radu ili profesionalne bolesti odlaze u invalidsku penziju. Propisi o penzijsko- invalidskom osiguranju takođe predviđaju određene naknade za telesno oštećenje, no broj uživalaca ovih prava je mali: Od blizu 375000 invalida rada svega 4,162 uživalo je ovo kompenzatorno pravo. Mesečna svota koju su u proseku dobijali na ime nadoknade iznosila je svega 1,284 dinara, odnosno 16 evra mesečno!

2.2.7. Da li su mere opšteg tržišta rada (posredovanje i plasiranje usluga) pristupačne za osobe sa invaliditetom?

Samo delimično. Od 24 lokalne filijale Nacionalne službe zapošljavanja samo su 2, u Beogradu

⁷ Podaci prikupljeni za Međunarodnu organizaciju rada ILO tokom 2005.

⁸ H. Lerentveld, B. Raušenbah, D. Tatić, R. Savčić, S. Puača: Integracija korak po korak: Izveštaj- Razvijanje politike zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Srbiji, Beograd, 2006, str 15 - 16.

i Novom Sadu, u potpunosti dostupne osobama sa invaliditetom. U preostale 22 postoje referenti zaduženi isključivo za pružanje usluga nezaposlenim osobama sa invaliditetom ali objekti i infrastruktura u tim filijalama nisu pristupačni.

2.2.8. Da li osoba gubi svoje pravo na invalidsku penziju ako se zaposli?

Da.

2.3 Pristup zdravstvu i rehabilitaciji

2.3.1. Da li je opšti zdravstveni sistem pristupačan osobama sa invaliditetom? Na primer, može li gluva osoba komunicirati znakovnim govorom u zdravstvenim ustanovama? Da li su bolnice pristupačne za invalidska kolica?

Trenutno veliki broj zdravstvenih ustanova nije pristupačan osobama sa invaliditetom: Istraživanje koje su Handicap International i Centar za proučavanje demokratskih alternativa sprovedi 2001. godine u 12 opština u Srbiji pokazuje da 56% ispitanika smatra da im zdravstvene ustanove u potpunosti ili delimično nisu dostupne! Iako se Zakon o zdravstvenoj zaštiti Srbije zasniva na načelima pristupačnosti zdravstvene zaštite i pravičnosti odnosno nediskriminacije u pružanju zdravstvene zaštite mnoge zdravstvene ustanove nisu pristupačne u praksi. Zakon propisuje da zdravstvena zaštita mora biti fizički, ekonomski i geografski dostupna građanima Republike Srbije, naročito primarna zdravstvena zaštita (čl. 19). *Zabranjena je diskriminacija u pružanju zdravstvenih usluga, između ostalog i na osnovu psihičkog i telesnog invaliditeta* (čl. 20). Ipak, mnoge bolnice nisu pristupačne korisnicima invalidskih kolica, dok gluva osoba koja želi koristiti usluge prevodioca na znakovni jezik prilikom posete zdravstvenoj ustanovi mora sama platiti prevodioca.

Nacionalnim investicionim planom 2006. godine predviđeno je da svi domovi zdravlja u Srbiji budu adaptirani u skladu sa standardima pristupačnosti, što bi bio značajan korak ka obezbeđivanju zakonski garantovane pristupačnosti primarne zdravstvene zaštite osobama sa invaliditetom.

2.3.2. Da li su servisi za seksualno i reproduktivno zdravlje omogućeni ženama i muškarcima sa invaliditetom?

Ne postoje zakonske prepreke ostvarivanju prava na servise za seksualno i reproduktivno zdravlje žena i muškaraca sa invaliditetom ali u praksi postoji izuzetno mali broj pristupačnih zdravstvenih ustanova u kojima one/ oni mogu ostvariti ta prava. Ginekološke ordinacije pristupačne ženama sa invaliditetom postoje samo u par velikih gradova u Srbiji. Dodatne teškoće izazivaju rasprostranjene predrasude vezane za roditeljstvo i seksualnost žena i muškaraca sa invaliditetom.

2.3.3. Da li ima dovoljno rehabilitacionih centara za osobe sa invaliditetom?

Ne.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti Srbije članom 44. predviđa i da se u okviru obaveznog osiguranja osiguranim licima pokriva 100% cene za preglede, lečenje i rehabilitaciju u slučaju povrede i bolesti lica koja su teško duhovno ili telesno ometena u razvoju, za preglede i lečenje multiple skleroze, progresivnih neuro-mišićnih bolesti, cerebralne paralize, paraplegije i tetraplegije, kao i za medicinsko- tehnička pomagala u vezi sa lečenjem povreda i bolesti iz stava 1 ovog člana. Ovaj član predviđa pokrivanje najmanje 80% cene zdravstvenih usluga između ostalog

za kućno lečenje i rehabilitaciju u stacionarnoj ustanovi. Članom 50 predviđeno je da se zdravstvena zaštita u punom iznosu bez participacije između ostalih obezbedi ratnim vojnim invalidima i civilnim invalidima rata, slepim licima, trajno nepokretnim licima i licima koja ostvaruju pravo na naknadu za tuđu negu i pomoć.

2.3.4. Da li znate za situacije u kojima je osobama sa invaliditetom uskraćen zdravstveni tretman zbog težine njihovog invaliditeta?

Da, naročito se osobe sa intelektualnim invaliditetom, autizmom ili psihosocijalnim stanjima suočavaju sa uskraćivanjem zdravstvene zaštite u zdravstvenim ustanovama u javnom sektoru. Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom predviđa da posebno težak oblik diskriminacije predstavlja odbijanje da se osobama sa invaliditetom pruži zdravstvena usluga, ili postavljanje posebnih uslova za pružanje tih usluga koji nisu opravdani medicinskim razlozima, odbijanje postavljanja dijagnoze ili nepružanje informacije o zdravstvenom stanju osobe sa invaliditetom (član 17).

Član 253 Krivičnog zakonika govori o krivičnom delu neukazivanja lekarske pomoći: Krivično delo nastupa samo ako usled neukazivanja lekarske pomoći dodje do smrti ili teškog narušavanja zdravlja. Praksa pokazuje da su osobe sa invaliditetom suočene sa uskraćivanjem medicinske pomoći u slučajevima kada ne dolazi do teskog narušavanja zdravlja ali štetne posledice ipak nastaju- na primer prilikom uskraćivanja stomatoloških usluga.

2.3.5. Da li su pomagala na raspolaganju osobama sa invaliditetom koji ih trebaju i da li ih oni sebi mogu priuštiti? Molimo dajte sažet odgovor.

Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srbije članom 34 predviđa da *pravo na zdravstvenu zaštitu između ostalog obuhvata i medicinsko- tehnička pomagala*: proteze, ortoze i druga pomagala za kretanje, stajanje i sedenje, za vid, sluh, govor, stomatoloske nadoknade i druga pomagala (član 34). Član 44 između ostalog predviđa da se u okviru obaveznog osiguranja osiguranim licima pokriva 100% cene za medicinsko- tehnička pomagala u vezi sa lečenjem povreda i bolesti iz stava 1 ovog člana. Kriterijum i postupak za ostvarivanje prava na pomagala dalje su uređeni Pravilnikom o medicinsko- tehničkim pomagalima koja se obezbeđuju iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja. No, ovaj podzakonski akt pooštrio je uslove za ostvarivanje prava na pomagala i osobe sa invaliditetom u praksi se suočavaju sa brojnim teškoćama u ostvarivanju zakonom garantovanih prava: Prilikom sklapanja ugovora sa proizvođačima i distributerima pomagala Zavod za zdravstveno osiguranje rukovodio se pre svega cenom pomagala pa su osobe sa invaliditetom često prinuđene da participiraju u ceni pomagala ili da koriste pomagala lošijeg kvaliteta. Neka neophodna pomagala uopšte se ne nalaze na listi pomagala (na primer respiratori za osobe sa posledicama kvadriplegije i neuromišićnih oboljenja) a za druga su propisani nerealni rokovi trajanja i periodičnih remonta/ zamena delova.

2.3.6. Da li je osoba sa invaliditetom obavezna proći rehabilitaciju kako bi imala pristup bilo kojim beneficijama koje su vezane za invalidnost?

Ne.

2.3.7. Da li osobe sa invaliditetom mogu imati pristup zdravstvenom osiguranju i životnom osiguranju na nediskriminatoran način?

Da.

Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srbije članom 22 predviđa da se osiguranicima između ostalih smatraju osobe sa invaliditetom i mentalno nedovoljno razvijena lica. Pravo iz obaveznog zdravstvenog osiguranja obuhvata pravo na zdravstvenu zaštitu, naknadu zarade za vreme privremene sprečenosti za rad i naknadu troškova prevoza u vezi sa korišćenjem zdravstvene zaštite (čl. 30). Pravo na zdravstvenu zaštitu, između ostalog, obuhvata prevenciju, preglede i lečenje bolesti, stomatološke preglede i lečenja, rehabilitaciju, lekove i medicinska sredstva i medicinsko- tehnička pomagala (čl. 34). Član 44 predviđa i da se u okviru obaveznog osiguranja osiguranim licima pokriva 100% cene za preglede, lečenje i rehabilitaciju u slučaju povrede i bolesti lica koja su teško duhovno ili telesno ometena u razvoju, za preglede i lečenje multiple skleroze, progresivnih neuro-mišićnih bolesti, cerebralne paralize, paraplegije i tetraplegije, kao i za medicinsko- tehnička pomagala u vezi sa lečenjem povreda i bolesti iz stava 1 ovog člana. Ovaj član predviđa pokrivanje najmanje 80% cene zdravstvenih usluga između ostalog za kućno lečenje i rehabilitaciju u stacionarnoj ustanovi. Članom 50 predviđeno je da se zdravstvena zaštita u punom iznosu bez participacije između ostalih obezbedi ratnim vojnim invalidima i civilnim invalidima rata, slepim licima, trajno nepokretnim licima i licima koja ostvaruju pravo na naknadu za tuđu negu i pomoć.

2.4 Život u zajednici (institucionalizacija, podrška porodicama, personalna asistencija)

2.4.1. Da li postoje institucije za osobe sa invaliditetom? Ako postoje, molimo da nam obezbedite sledeće informacije:

- Broj institucija i broj osoba sa invaliditetom.
- Koje grupe osoba sa invaliditetom su uglavnom smeštene po institucijama?
- Da li ima deca sa invaliditetom u institucijama?
- Da li su osobe sa invaliditetom prisiljene da žive u tim institucijama? Ako jesu, ko donosi odluke?
- Da li postoje zvanični planovi da se zatvore institucije i ako postoje, kako će se to sprovoditi?

Da.

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Republike Srbije predviđa da se korisnik usluga može uputiti u ustanovu socijalne zaštite radi zbrinjavanja stanovanja, ishrane, odevanja, nege, pomoći i staranja- kao i vaspitanja i obrazovanja, osposobljavanja za određene radne aktivnosti, radno-okupacione, kulturno- zabavne i rekreativno- rehabilitacione aktivnosti (čl. 36).⁹ Između ostalih, Zakon predviđa da pravo na smeštaju u ustanovu imaju „deca sa umerenom, težom i teškom mentalnom ometenošću, višestrukom ometenošću, deca obolela od autizma, deca sa smetnjama u telesnom razvoju koja nemaju uslova da ostanu u svojoj porodici (...), odrasla invalidna lica sa telesnim i čulnim oštećenjima, teško hronično obolela lica i lica ometena u mentalnom razvoju koja nisu u mogućnosti da samostalno žive u porodici ...“ (čl. 37). Iako zakon predviđa obavezu centara za socijalni rad da ispitaju uslove za vaninstitucionalno zbrinjavanje potencijalnih korisnika korisnica smeštaja u ustanove, sve do početka novog milenijuma preovlađujuća praksa u Srbiji bila je smeštanje osoba sa invaliditetom u ustanove, čak i mladih osoba sa telesnim invaliditetom u staračke domove, ili osoba sa intelektualnim invaliditetom u ustanove mentalnog zdravlja sa osobama sa psiho-socijalnim oštećenjima. Tek od 2000. godine u Srbiji se počinje sa pokušajima organizovanja vaninstitucionalnih servisa podrške za osobe sa invaliditetom, pre svega kroz pilot projekte.

⁹ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/ 2001, 84/ 2004, 115/2005.

U Srbiji ima ukupno 20 ustanova za smeštaj osoba sa invaliditetom.

Od pomenutih 20 ustanova, 9 je za smeštaj dece i mladih sa invaliditetom: 8 je za decu i mlade sa intelektualnim invaliditetom a 1 za decu i mlade sa autizmom.

Od pomenutih 8, četiri ustanove pružaju smeštaj kako deci tako i odraslima sa intelektualnim invaliditetom ali u zasebnim krilima ustanove.

U ovih 9 ustanova za decu i mlade trenutno boravi 2470 dece i mladih sa invaliditetom.

U jedanaest ustanova smeštene su odrasle osobe sa invaliditetom: U 2 ustanove stanuju osobe sa telesnim invaliditetom, u 2 osobe sa psiho- socijalnim stanjima, u 6 osobe sa intelektualnim invaliditetom i u 1 osobe oštećenog vida.

U pomenutih 11 ustanova za smeštaj odraslih osoba sa invaliditetom trenutno boravi 2895 osoba sa invaliditetom.

Ukupan broj stanara u 20 ustanova za smeštaj osoba sa invaliditetom u Srbiji iznosi 5365 osoba sa invaliditetom, kako odraslih tako i dece i mladih.

2.4.2. Da li postoje bilo kakvi raspoloživi servisi za osobe sa invaliditetom koje trebaju pomoć kako bi živele u zajednici?

U ovom trenutku u Srbiji osobe sa invaliditetom pre svega koriste servise namenjene starijim osobama. Ovi servisi su nedovoljni da bi osobama sa invaliditetom omogućili da žive u zajednici.

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Republike Srbije predviđa razne oblike socijalne zaštite čiji korisnici su i osobe sa invaliditetom.¹⁰ Članom 31 Zakona o socijalnoj zaštiti predviđeno je da stara, iznemogla, hronično obolela i druga lica koja nisu u stanju da se sama staraju o sebi imaju pravo na pomoć u kući koja obuhvata obavljanjem neophodnih kućnih poslova- održavanje čistoće, nabavka, održavanje lične higijene. U nekim gradovima Srbije (npr. Beograd) korisnici ovog servisa su i osobe sa invaliditetom. Ipak, ovaj servis namenjen je starim licima a organizovan je tako da jedna domaćica pruža usluge većem broju korisnika- korisnica koji žive na određenoj teritoriji a oni ne kontrolišu kvalitet usluge.

Pravo na dnevni boravak Zakon o socijalnoj zaštiti između ostalih predviđa za decu ometenu u fizičkom ili psihičkom razvoju, decu obolelu od autizma, odrasla lica koja imaju pravo na smeštaj u ustanovu a dnevni boravak predstavlja najcelishodniji oblik zaštite u zavisnosti od stepena i vrste ometenosti odraslog lica (čl. 33).

Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike trenutno priprema projekte stanovanja uz podršku za osobe sa intelektualnim invaliditetom i projekte dnevnih boravaka za osobe sa invaliditetom u 5 gradova Srbije. Ovo predstavlja korak u afirmisanju *vaninstitucionalne podrške* osobama sa invaliditetom i indirektno dugoročno vodi ka zatvaranju ustanova.

¹⁰ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/ 2001, 84/2004,115/2005.

2.4.3. Unutar procesa decentralizacije, da li se servisi i programi za osobe sa invaliditetom planiraju na nivou zajednice?

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Srbije predviđa da *lokalne samouprave treba da podstiču osnivanje službi podrške za osobe sa invaliditetom*, radi povećanja nivoa samostalnosti ovih osoba i ostvarivanja njihovih prava (čl. 32).¹¹ Nedostaju odredbe o propisivanju redovnih izvora za finansiranje servisa podrške predviđenih članom 32, o kriterijumima, postupcima, standardima i mehanizmima za garantovanje kvaliteta usluga službi podrške iz člana 32 Zakona.

U više opština počelo se sa osmišljavanjem različitih servisa- dnevnih boravaka, kućne nege, geronto domaćica, stanovanja uz podršku, servisa personalnih asistenata - u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom i uz podršku nadležnog ministarstva. Ovi napori nisu sistematični, često nedostaju standardi kvaliteta servisa, razrađeni kriterijumi, mehanizmi korisničke kontrole i stalna budžetska sredstva.

2.4.4. Da li u vašoj zemlji postoji sistem personalne asistencije kontrolisan od strane korisnika? Ako postoji, molimo kratko opišite njegove glavne karakteristike (broj korisnika, sistem finansiranja, vrsta servisa, kvalifikacije personalnih asistenata).

Ne kao deo redovnog sistema socijalne zaštite koji vode država i lokalne samouprave. Od 2004. do 2006. godine ministarstva nadležna za socijalnu politiku podržavala su pilot projekat servisa personalne asistencije Centra za samostalni život invalida Srbije u 5 gradova.

Već je bilo reči o odredbama člana 32. Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Srbije, koje predviđaju obaveze organa lokalne samouprave da podstiču osnivanje službi podrške za osobe sa invaliditetom (vidi odgovor na pitanje II.4.3.). Ove odredbe stupile su na snagu 1. januara 2007. godine (čl. 53). Prilikom tumačenja ove odredbe treba imati na umu da država treba da uredi jedinstven standard usluga koji će biti pružan u svim lokalnim sredinama. Ovo treba raditi u partnerstvu sa organizacijama osoba sa invaliditetom i uz garantovanje dosledne primene načela korisničke kontrole kvaliteta usluga i standarda.¹²

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Republike Srbije ustanovljava pravo na naknadu za tuđu negu i pomoć a kao korisnike definiše lica kojima je zbog težine stanja ili bolesti neophodna pomoć i nega za obavljanje radnji radi zadovoljavanja osnovnih životnih potreba (član 23).¹³ Izmenama Zakona iz 2005. godine dodat je novi član 25a, kojim se osobama sa telesnim oštećenjem od 100% povećava iznos naknade za tuđu negu i pomoć. Naknada u ovakvom iznosu teško da može pokriti punu cenu angažovanja personalnog asistenta ali svakako predstavlja osnov za direktna plaćanja iz kojih korisnici mogu angažovati personalne asistente.

Posle tromesečnog projekta krajem 2000. i početkom 2001. godine, Centar za samostalni život invalida Srbije je, uz podršku irske vlade, Katoličke službe podrške i Vlade Republike Srbije (Ministarstvo socijalne politike, odnosno Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike) od proleća 2004. do januara 2007. godine organizovao je pilot projekat servisa personalnih asistenata u 5 gradova Srbije- Beogradu, Smederevu, Jagodini, Leskovcu i Somboru (u ovom gradu od 2005).

¹¹ „Službeni glasnik Srbije“ broj 33 / 2006.

¹² Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Predgovor: D. Tatić, (2006), Beograd, str. 24- 25.

¹³ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/ 2001, 84/ 2004,115/2005.

2.4.5. Da li je roditeljima dece sa invaliditetom obezbeđena pomoć kako bi dete moglo ostati u porodici? Da li roditelji daju svoju decu sa invaliditetom u institucije?

Da, ali nedovoljna.

Zakon o radu iz 2005. godine predviđa pravo roditelja dece sa težim invaliditetom da posle iskorišćenog porodiljskog odsustva i odsustva zbog brige za dete može da odsustvuje sa posla ili da radi sa skraćenim radnim vremenom u periodu do navršene pete godine deteta (čl. 96). Roditelj ima pravo na zaradu za radno vreme koje provede na poslu a za ostatak vremena ima pravo na naknadu zarade shodno zakonu. Roditelj, staratelj i lice koje se brine za dete obolelo od cerebralne paralize, dečje paralize, plegije, mišićne distrofije i druge teške bolesti ima pravo da radi sa skraćenim radnim vremenom ne kraćim od pola radnog vremena (čl. 98). Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom predviđena je naknada zarade za vreme odsustva sa rada radi posebne nege deteta i naknada troškova boravka u predškolskoj ustanovi za decu ometenu u razvoju. Ipak, Zakon predviđa da pravo na naknadu troškova boravka u predškolskoj ustanovi mogu ostvariti samo one porodice koje za decu ometenu u razvoju već primaju dečji dodatak (član 24).

Pomenuta prava ne pružaju dovoljno osnova da bi se porodica sa detetom sa invaliditetom izborila sa svim izazovima sa kojima se suočavaju pa neki roditelji daju decu u ustanove za smeštaj. I rasprostranjene predrasude prema osobama sa invaliditetom, naročito u seoskim sredinama, doprinose odluci roditelja da decu sa invaliditetom smeste u ustanove.

2.5 Pristup informacijama

2.5.1. Da li je znakovni jezik prepoznat kao zvanični jezik u vašoj zemlji?

Zakon o visokom obrazovanju i Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja predviđaju mogućnost izvođenja nastave na znakovnom jeziku. Ipak, nastava na znakovnom jeziku u praksi se pre svega odvija u specijalnim školama za gluvu i nagluvu decu.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom predviđa da uskraćivanje prava, postavljanje posebnih uslova za ostvarivanje prava osobama sa invaliditetom, uskraćivanje prava vršenjem diskrecionog prava ako se uskraćivanje vrši na osnovu invalidnosti, vođenje postupka na taj način faktički onemogućava ili znatno otežava ostvarivanje prava predstavljaju zabranjene slučajeve diskriminacije pred organima javne vlasti (član 11). Ovaj član treba tumačiti tako da obuhvata pravo na korišćenje znakovnog jezika. Zakon propisuje i obavezu organa javne vlasti da preduzmu mere za ostvarivanje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom u postupcima koji se vode pred tim organima (član 34). Ove mere treba da obuhvate i pravo na upotrebu znakovnog jezika u upravnom, građansko-pravnom, krivičnim, prekršajnim i drugim postupcima.

Procesno- pravni propisi se tumače tako da se može koristiti znakovni jezik u službenim procesima ali u praksi se to ponekad svede na diskreciono ovlašćene nadležnog organa u konkretnom postupku. Ministarstvo pravde izdaje licence prevodiocima na znakovni jezik koji se mogu angažovati kao službeni tumači u pravosudnim i upravnim postupcima.

Zakon o javnom informisanju predviđa obavezu organa vlasti da osobama sa invaliditetom obezbede pristup informacijama ali ne razrađuje detaljnije mere za sprovođenje ove odrebe člana 5 Zakona.

Svakoga dana u 16 časova na javnom servisu Srbije, nacionalnoj televiziji, emituju se vesti sa simultanim prevodom na znakovni jezik. Privatna TV stanica B 92 sa frekvencijom za celu Srbiju svakog dana u podne emituje vesti sa prevodom na znakovni jezik.

2.5.2. Gde i kada gluve osobe nauče znakovni jezik?

Gluve osobe uče znakovni jezik u porodici, specijalnim školama, lokalne organizacije gluвих i nagluvih organizuju kurseve a Savez gluvih i nagluvih Srbije organizuje školu znakovnog jezika za zainteresovana lica. Znakovni jezik može se učiti kao opcioni predmet i na odgovarajućem smeru Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju- defektologiju u Beogradu.

2.5.3. Da li slepa deca i odrasli uče Brajevo pismo? Ako uče, gde i kako?

Da, u specijalnim školama za slepe i slabovide osobe, republička i lokalne organizacije slepih i slabovidih osoba povremeno organizuju i kurseve Brajevog pisma za zainteresovana lica.

2.5.4. Da li slepe osobe mogu dobiti zvanične dokumente u Brajevom pismu?

Ne.

Ponekada organi vlasti dostavljaju zvanične dokumente u elektronskim formatima koji se potom mogu odštampati na Brajevom pismu u organizacijama slepih i slabovidih, ili pročitati upotrebom odgovarajućih softvera.

Kao primer dobre prakse vredi navesti da neki od domaćih proizvođača lekova poput „Hemofarma“ štampaju osnovne delove uputstava za upotrebu lekova koje proizvode i distribuiraju na Brajevom pismu.

Već je bilo reči o odredbama članova 11 i 34 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (vidi odgovor na pitanje II.5.1 gore). Zakon propisuje i obavezu organa države, teritorijane autonomije i lokalnih samouprava nadležnih za pitanja kulture i medija da preduzmu mere za obezbeđivanje pristupa informacijama i komunikacijama osobama sa invaliditetom kroz upotrebu odgovarajućih tehnologija (član 35).

2.5.5. Da li ima dovoljno prevodioca na znakovni jezik? Ko obezbeđuje obuku za prevodiocice znakovnog jezika?

Ne.

Već je bilo reči da Savez gluvih i nagluvih organizuje kurseve znakovnog jezika za zainteresovane. Znakovni jezik može se učiti i na odgovarajućem smeru Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju- defektologiju u Beogradu, ali kao fakultativni jednosemestralni predmet. Neki od prevodilaca na znakovni jezik su praktično savladali osnove tog jezika kroz svakodnevnu komunikaciju sa svojim roditeljima i drugim članovima porodice, gluvim osobama.

2.5.6. Da li gluva osoba može komunicirati sa institucijama vlasti pomoću znakovnog jezika? Ako može, ko pokriva troškove prevodioca?

Da.

Organi pravosuđa i uprave koji vode postupke u nekim slučajevima tumače opšte odrebe procesnog prava o korišćenju prevodioca tako da sama stranka u postupku koja angažuje

prevodioca plaća tog prevodioca. Ovo nije u skladu sa odredbama članova 11 i 34 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. U nekim slučajevima troškovi angažovanja prevodioca na znakovni jezik u sudskim postupcima padaju na teret suda, primenom instituta „siromaškog prava“, tj. kroz fikciju da strana u sporu nema dovoljno prihoda da bi plaćala prevodioca.

2.6 Zaštita od mučenja, nasilja i zlostavljanja

2.6.1. *Da li znate da li postoje slučajevi prisilnog lečenja, prisilnog tretmana (elektrošok, itd..) koji se primenjuju na osobama sa invaliditetom?*

Član 44 Zakona o zdravstvenoj zaštiti predviđa da u slučajevima kada neki doktor medicine, specijalista psihijatar ili specijalista neuropsihijatar procene da određena osoba sa duševnim oboljenjem predstavlja opasnost po sopstveni ili tuđ život ili imovinu, mogu odlučiti da tu osobu upute u bolničku ustanovu. Ova osoba može biti primljena u ustanovu stacionarnog tipa bez sopstvenog pristanka s tim što konzilijum stacionarne ustanove narednog dana po prijemu odlučuje hoće li dotična osoba ostati u ustanovi na bolničkom lečenju i obaveštava nadležni sud u roku 48 časova.

Zakon članom 256 predviđa i novčane kazne od 200000 do 1000000 dinara za zdravstvene ustanove u slučajevima vršenja medicinskih mera nad pacijentom protivno njegovoj volji, odnosno bez pristanka zakonskog zastupnika poslovno nesposobnog lica, nepreduzimanja mera za zaštitu prava pacijenata, neobaveštavanja nadležnog suda o smeštanju osobe sa duševnim oboljenjem u ustanovu bez njenog pristanka u roku od 48 časova. Odgovorni zdravstveni radnik u slučajevima vršenja medicinskih mera nad pacijentom protivno njegovoj volji i neobaveštavanja nadležnog suda o smeštanju osobe sa duševnim oboljenjem u ustanovu bez njenog pristanka u roku od 48 časova biće kažnjen novčanom kaznom od 30000 (trideset hiljada) do 50000 (pedeset hiljada) dinara (čl. 259).

U slučajevima poremećaja ponašanja po pravilu se primenjuju tretmani davanjem lekova a da se drugi u svetu priznati metodi tretmana ne koriste.

2.6.2. *Da li postoji bilo koje specifično zakonodavstvo koje štiti osobe sa invaliditetom od nasilja i zlostavljanja? Ako postoji molimo da nas informišete.*

Ne, na osobe sa invaliditetom se primenjuju opšte odredbe o zabrani nasilja u porodici propisane Porodičnim zakonom i odredbe Krivičnog zakonika o krivičnim delima zapuštanja i zlostavljanja maloletnih lica i nasilja u porodici.

Zaštita od nasilja u porodici uređena je delom 9 Porodičnog zakona. Zakon između ostalog predviđa da navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa nemoćnim bićem predstavlja zabranjeno nasilje u porodici (odjeljak 4 stava 2 člana 197).

Krivični zakonik zabranjuje krivično delo zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica na uopšten način članom 193 i propisuje sankcije za prekršioce. Članom 194 zabranjuje krivično delo nasilja u porodici i predviđa sankcije za prekršioce. Ipak, Zakonik ne sadrži posebne odredbe koje bi predvidele strožije sankcije za lica koja počine krivična dela iz članova 193 i 194 protiv dece i žena sa invaliditetom.

2.6.3. *Da li osoba sa invaliditetom može biti sterilisana protiv svoje volje?*

Ne.

2.6.4. Da li roditelji (ili drugi) odlučuju da li će sterilisati dete sa invaliditetom?

Ne.

2.7 Poslovna sposobnost i pristup pravosuđu

2.7.1. Da li osobama sa invaliditetom može biti uskraćena njihova poslovna sposobnost? Ako može, molimo objasnite kako to funkcioniše:

- Ko donosi odluku?
- Da li je neko izabran da donosi odluke u ime osobe sa invaliditetom (staratelj, zastupnik)?

Porodični zakon članom 85 predviđa da se roditeljsko pravo može produžiti nad detetom i posle navršene 18 godine ukoliko je dete zbog bolesti ili smetnji u psiho-fizičkom razvoju nesposobno da se samo stara o sebi i zaštiti svojih prava i interesa, odnosno ugrožava svoja prava i interese. Reč je o široko datoj zakonskoj definiciji koja se može zloupotrebiti u praksi. Treba imati na umu i rasprostranjene predrasude da osobe sa bilo kojim oblikom invaliditeta uopšte ne mogu da se staraju o svojim pravima i interesima. Zakon uređuje postupak za vršenje roditeljskog prava članovima 261 do 273.

Porodični zakon uređuje delom 6 materiju starateljstva. Član 124 predviđa da se pod starateljstvo stavlja i punoletno lice lišeno poslovne sposobnosti. Za staratelja se po pravilu postavlja supružnik, srodnik ili hranitelj šticećenika, osim ako to nije protivno interesima šticećenika. Lice koje je potpuno ili delimično lišeno poslovne sposobnosti, roditeljskog prava, lice čiji interesi su u suprotnosti sa interesima šticećenika i lice od koga se ne može očekivati da će pravilno obavljati dužnost staraoca imajući u vidu njegove odnose sa šticećenikom, roditeljima ili drugim srodnicima šticećenika, ne može biti postavljeno za staraoca.

Zakon predviđa da će poslovne sposobnosti biti lišeno lice koje „zbog bolesti ili smetnji u psiho-fizičkom razvoju nije sposobno da normalno rasuđuje te zbog toga nije sposobno da se samo stara o sebi i zaštiti svojih prava i interesa“ (član 146). Član 147 predviđa da punoletno lice koje „zbog bolesti ili smetnji u psiho-fizičkom razvoju neposredno ugrožava sopstvena prava i interese ili prava i interese drugih lica može biti delimično lišeno poslovne sposobnosti“. Sudskom odlukom o delimičnom lišavanju poslovne sposobnosti sud određuje delokrug poslova koje lice delimično lišeno poslovne sposobnosti može samostalno da obavlja (stav 3 čl. 147). Odluka o lišavanju poslovne sposobnosti donosi se u vanparničnom sudskom postupku (stav 1 čl. 149).

Postupak stavljanja pod starateljstvo Zakon uređuje članovima 329 do 340.

Centar za socijalni rad, koji je nadležni organ starateljstva, pokreće postupak stavljanja pod starateljstvo po službenoj dužnosti. Postupak je hitan, odluka se donosi najkasnije 30 dana od dana uručenja sudske odluke o lišavanju poslovne sposobnosti. Kada utvrdi da su ispunjeni zakonom propisani uslovi, organ starateljstva uručuje rešenje o starateljstvu staraocu. Staratelj i lice koje ima pravni interes mogu izjaviti žalbu na ovo rešenje ministarstvu nadležnom za pitanja porodice. Organ starateljstva može razrešiti dužnosti staraoca ukoliko ne ispunjava zakonske uslove na inicijativu šticećenika „koji je sposoban za rasuđivanje“ i lica koja imaju pravni interes.

2.7.2. Da li postoje sistemi pomoći koji su na raspolaganju osobama sa invaliditetom kojima treba pomoć u donošenju odluka? Ako postoje molimo da ih kratko opišete uključujući mere zaštite protiv zloupotrebe.

Protiv svih odluka Centra za socijalni rad vezanih za starateljstvo šticećenik sposoban za rasuđivanje, odnosno njegov staratelj, kao i lice sa pravnim interesom mogu podneti žalbe.

2.7.3. Dali postoje barijere za osobe sa invaliditetom u njihovom pristupu pravdi?

Osobe lišene poslovne sposobnosti u pravosudnim i drugim postupcima zastupa staratelj.

Osobe sa telesnim invaliditetom suočavaju se sa različitim fizičkim barijerama prilikom pristupa pravosudnim organima.

Gluve i nagluve osobe u praksi se ponekad suočavaju sa teškoćama prilikom pokušaja da angažuju prevodioca na srpski znakovni jezik.

Slepe i slabovide osobe u praksi se ponekad suočavaju sa izazovima u vezi sa dostupnošću službenih dokumenata i podnesaka u pristupačnom formatu u pravosudnim postupcima.

Zakon o sprečavanju diskriminacije predviđa da vođenje postupaka pred organima javne vlasti na način koji faktički onemogućava ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom predstavlja zabranjeni akt diskriminacije.

2.8 Izborna prava i sudelovanje u političkom životu

2.8.1. Dali su izborne jedinice pristupačne za osobe sa invaliditetom?

Sve izborne jedinice nisu pristupačne za osobe sa invaliditetom ali izbornim zakonima je predviđeno da ukoliko osoba sa otežanim kretanjem ne može da dođe do glasačkog mesta članovi mesne izborne komisije odlaze u mesto prebivališta te osobe na njen poziv kako bi joj omogućile da ostvari biračko pravo ubacivanjem zaokruženog listića u zapečaćenu kovertu, uz garantovanje tajnosti glasanja.

Na poslednjim izborima organi vlasti preduzeli su mere da što veći broj glasačkih mesta učine pristupačnim, ipak broj takvih mesta nije dovoljan.

Kao poseban problem javlja se nemogućnost lica koja žive u ustanovama da glasaju u njima.

2.8.2. Da li ima osoba sa invaliditetom kojima nije dozvoljeno glasanje?

Punoletna osoba lišena poslovne sposobnosti ne može da glasa,¹⁴ kao ni maloletnici.

2.8.3. Da li sve osobe sa invaliditetom mogu samostalno glasati? Ako ne mogu glasati samostalno, da li im može asistirati osoba koju one/i same/i odaberu?

U praksi, osobe sa invaliditetom koje dođu do biračkog mesta mogu ostvariti svoje biračko pravo bilo uz asistenciju osobe koju sami odaberu, bilo uz asistenciju člana izborne komisije, po izboru osobe sa invaliditetom.

¹⁴ Shodno izbornim zakonima o izboru narodnih poslanika i Predsednika Republike, kao i Zakona o lokalnoj samoupravi, osobe lišene poslovne sposobnosti ne mogu da glasaju na tim izborima.

Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom izričito je zabranjena diskriminacija u sferi članstva u udruženjima građana.

2.9 Socijalna zaštita

2.9.1. Da li su troškovi vezani za invalidnost pokriveni od strane države (pomoćni uređaji/pomagala, personalna asistencija, itd..) Molimo, objasnite kratko kako sistem funkcioniše.

Samo delimično i ne na zadovoljavajući način.

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Republike Srbije predviđa razne oblike socijalne zaštite čiji korisnici su i osobe sa invaliditetom.¹⁵ *Zakon ustanovljava pravo na naknadu za tuđu negu i pomoć a kao korisnike definiše lica kojima je zbog težine stanja ili bolesti neophodna pomoć i nega za obavljanje radnji radi zadovoljavanja osnovnih životnih potreba* (član 23). Izmenama Zakona iz 2005. godine dodat je novi član 25a, kojim se osobama sa telesnim oštećenjem od 100% povećava iznos naknade za tuđu negu i pomoć.¹⁶ Naknada u ovakvom iznosu teško da može pokriti punu cenu angažovanja personalnog asistenta ali svakako predstavlja osnov za direktna plaćanja iz kojih korisnici mogu angažovati personalne asistente (vidi segment Izveštaja o životu u zajednici).

Ne postoji davanje koje bi predstavljalo kompenzaciju dodatnih troškova invalidnosti, osim za ratne vojne invalide određene kategorije invalidnosti.

Raniji savezni Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i njihovih porodica garantovao je ratnim vojnim invalidima sledeća prava koja oni ostvaruju u zavisnosti od kategorije invaliditeta:¹⁷ Lična invalidnina, dodatak za negu i pomoć, ortopedski dodatak, prava u vezi sa ostvarivanjem zdravstvene zaštite, ortopedska i druga pomagala, naknada za vreme nezaposlenosti, banjsko i klimatsko lečenje, besplatna i povlašćena vožnja, naknada za smeštaj i ishranu za vreme boravka u drugom mestu i pravo na putničko motorno vozilo.¹⁸ U pripremi je novi Zakon o boračkoj i invalidskoj zaštiti: Predlog je tokom 2006. bio podnet Narodnoj skupštini Republike Srbije od strane Vlade ali je posle protesta udruženja ratnih vojnih invalida povučen iz procedure. Uprkos insistiranju organizacija osoba sa invaliditetom na usvajanju zakona tokom 2005. godine, još uvek nije počeo sistematičniji rad na pripremi Zakona o osnovnim kompenzatornim pravima, moguće da će rešenja biti uneta u izmene nekih drugih zakona (o socijalnoj zaštiti, PIO, boračko- invalidskoj zaštiti i sl.)

Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srbije članom 34 predviđa da *pravo na zdravstvenu zaštitu između ostalog obuhvata i medicinsko- tehnička pomagala: proteze, ortoze i druga pomagala za kretanje, stajanje i sedenje, za vid, sluh, govor, stomatološke nadoknade i druga pomagala* (čl. 34). Član 44 između ostalog predviđa da se u okviru obaveznog osiguranja osiguranim licima pokriva 100% cene za medicinsko- tehnička pomagala u vezi sa lečenjem povreda i bolesti iz stava 1 ovog člana. Kriterijum i postupak za ostvarivanje prava na pomagala dalje su uređeni Pravilnikom o medicinsko- tehničkim pomagalima koja se obezbeđuju iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja iz decembra 2005. godine. Ovaj podzakonski akt pooštrio je uslove za ostvarivanje prava na pomagala pa su se osobe sa

¹⁵ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/ 2001, 84/ 2004, 115/2005.

¹⁶ Vidi odeljak 2.3.3. ovog rada.

¹⁷ „Službeni list SRJ“ br. 24/ 98.

¹⁸ „Osobe sa invaliditetom i okruženje“, Viktorija Cucić (urednik), Beograd, (2001), str. 185- 186.

invaliditetom u praksi suočavale sa brojnim preprekama prilikom nastojanja da ostvare svoja prava garantovana Zakonom o zdravstvenom osiguranju (vidi segment Izveštaja o zdravstvenoj zaštiti).

2.9.2. Koji politički nivo obezbeđuje socijalne servise? Lokalni, regionalni i/ili nacionalni?

Kako nacionalni tako i lokalni. U započetom procesu decentralizacije Srbije mnogi socijalni servisi su prebačeni na lokalni nivo ali lokalne samouprave nemaju potrebne ljudske i finansijske resurse kako bi pružili optimalan nivo kvaliteta usluga na standardizovan način u celoj Republici (vidi deo Izveštaja o životu u zajednici).

2.9.3. Da li su programi javnog stanovanja na raspolaganju osobama sa invaliditetom?

Da, osobe sa invaliditetom imaju pravo da konkurišu za stanove solidarnosti koji se po pravilu finansiraju iz raznih fondova lokalnih samouprava i republičkih organa i ustanova. Neki od pravilnika tih fondova predviđaju invalidnost kao dodatni kriterijum za prioritet prilikom dodele stanova solidarnosti. Ipak ovo pitanje nije uređeno na jedinstven način a novi Zakon o socijalnom stanovanju ne navodi osobe sa invaliditetom kao socijalno ugroženu kategoriju koja može imati pravo na socijalne stanove.

2.9.4. Da li su penzione beneficije i programi obezbeđeni za osobe sa invaliditetom na nediskriminatoran način?

Da, sa izuzetkom prava invalidskog penzionera da radi po ugovoru o delu i autorskom delu posle odlaska u invalidsku penziju- starosni penzioneri imaju pravo da rade po ugovoru o delu.

2.9.5. Kako funkcioniše sistem invalidskih penzija i ko može biti kvalifikovan da ih dobija?

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju uređuje obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje.¹⁹ Zakon predviđa pravo na invalidsku penziju za slučaj invalidnosti (čl. 18) a invalidnost definiše kao kao potpuni gubitak sposobnosti za rad zbog promena u zdravstvenom stanju prouzrokovanih povredom na radu, profesionalnom bolešću, povredom van rada ili bolešću koje se ne mogu otkloniti lečenjem ili medicinskom rehabilitacijom (čl. 21). Članovima 22 i 23 definisana je povreda na radu, članom 24 definisana je profesionalna bolest. Osiguranik kod koga nastane potpuni gubitak radne sposobnosti ima pravo na invalidsku penziju u svakom slučaju kada je taj gubitak prouzrokovao povredom na radu ili profesionalnom bolešću (čl. 25). Ako je gubitak radne sposobnosti prouzrokovao bolešću ili povredom van posla pre navršenja godina starosti potrebnih za odlazak u starosnu penziju, osiguranik stiče pravo na invalidsku penziju ako ima najmanje 5 godina staža osiguranika. U slučaju da je invalidnost prouzrokovana bolešću ili povredom van posla pre navršene dvadesete godine života osiguranika, osiguranik mora imati najmanje godinu dana staža. Ako je invalidnost nastala pre navršene dvadeset pete godine, osiguranik mora imati najmanje dve a ako je nastala pre navršene tridesete godine, najmanje tri godine radnog staža (čl. 26).

Shodno stavu 3 člana 31 Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju dete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada dok traje nesposobnost za rad nastala u vreme dok se detetu obezbeđuje pravo na porodičnu penziju (do 20 godine ako dete pohađa srednju, 23 višu i 26 godina starosti ako dete pohađa visoku školu). Dete nesposobno za rad stiče pravo na

¹⁹ "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 34 / 03, 64 / 04, 84 / 04.

porodičnu penziju i posle pomenutih godina starosti ako ga je osiguranik izdržavao u trenutku nastanka nesposobnosti za rad a do svoje smrti (stav 4 člana 31). Zakon predviđa da „invalidno dete stiče pravo na porodičnu penziju i posle prestanka zaposlenja, odnosno obavljanja samostalne delatnosti“ (stav 7 člana 31).

2.9.6. Da li postoji zakon koji štiti kvalitet socijalnih servisa?

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Srbije na uopšten način uređuje kvalitet socijalnih servisa predviđenih zakonom, ali to nije urađeno na dovoljno detaljan i precizan način.

2.10 Kultura i sport

2.10.1 Da li postoji zakon o pristupačnosti kulturnih objekata (muzeji, pozorišta, bioskopi)?

Izmenama Zakona o izgradnji i planiranju, koji članom 2 predviđa da su objekti kulture javni objekti od opšteg interesa, predviđena je obaveza primene standarda pristupačnosti na ove objekte (član 14 izmena Zakona). Zakon se odnosi na nove objekte ali je Ministarstvo kulture 2002. godine uputilo uputstvo ustanovama kulture kojim predviđa primenu standarda pristupačnosti prilikom svake rekonstrukcije kulturnih ustanova, kad god je to tehnički izvodljivo.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom članom 13 zabranjuje svaku diskriminaciju na osnovu invalidnosti u pogledu pristupa objektima u javnoj upotrebi, uključujući objekte kulture, sporta i turizma. Članom 37 predviđena je obaveza lokalnih samouprava da preduzmu mere kako bi osigurale ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u kulturnom i sportskom životu zajednice. Ministarstvo kulture je početkom 2007. godine usvojilo Odluku o obezbeđivanju nesmetanih uslova za nesmetano praćenje i korišćenje programa ustanova kulture za osobe sa invaliditetom.

U većim gradovima počelo se sa adaptacijom nekih objekata kulture koji nisu pristupačni i ima primera dobre prakse (zgrada Beogradske filharmonije, galerija fresaka Narodnog muzeja u Beogradu, Etnografski muzej, Prirodnjački muzej u Beogradu, crkva u Smederevu).

2.10.2. Šta je sa turističkim, rekreativnim i sportskim sadržajima i servisima?

Izmenama Zakona o izgradnji i planiranju predviđeno je da se standardi pristupačnosti moraju primenjivati na sportske objekte kao javne objekte od opšteg interesa (član 14). Pravilnik o uslovima za projektovanje i planiranje u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, invalidnih i hendikepiranih lica propisuje detaljno standarde pristupačnosti za sportske i rekreativne objekte.

Već je bilo reči o odredbama članova 13 i 37 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Ove odredbe u praksi se ne primenjuju dovoljno sistematično i dosledno, iako ima i primera dobre prakse: Novoizgrađena Beogradska arena je pristupačna, prilikom rekonstrukcije stadiona FK „Crvena Zvezda“ izgrađena je pristupačna loža i mokri čvor za korisnike invalidskih kolica. S druge strane rekonstruisano plivalište Tašmajdan nije pristupačno, kao ni većina postojećih sportskih objekata.

Već je bilo reči o odredbama člana 13 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Ova zabrana diskriminacije odnosi se i na dostupnost svim vrstama usluga koje neko pruža u okviru svoje profesionalne delatnosti, pa tako i turističke usluge. Pravilnicima o kategorizaciji hotela predviđeno je poštovanje međunarodnih standarda usluga za goste sa invaliditetom a odredbe Zakona o izgradnji i planiranju i Pravilnika o standardima pristupačnosti obavezne su za sve nove turističke objekte koji se grade.

Ipak, u praksi je značajan broj turističkih objekata, servisa i sadržaja nepristupačan za osobe sa invaliditetom.

2.10.3. Dali postoji podrška za kulturne i sportske aktivnosti specifične za invalidnost?

Da, ali nedovoljna, naročito u oblasti sportskih aktivnosti.

Već je bilo reči o članu 37 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Ministarstvo kulture preko konkursa finansira projekte kulturnih aktivnosti organizacija osoba sa invaliditetom.

Sportisti sa invaliditetom Srbije postižu zapažene rezultate na paraolimpijskim igrama, svetskim i evropskim prvenstvima iako su tek krajem 2006. godine Uredbom Vlade izjednačene stipendije i sportske penzije za sportiste sa invaliditetom i sportiste bez invaliditeta. Stanje u Paraolimpijskom komitetu Srbije trenutno je nesređeno.

2.10.4. Dali su osobe sa invaliditetom predstavljene u medijima i ako jesu, kako?

Da.

Poslednjih godina elektronski i štampani mediji posvećuju sve više pažnje predavljanju osoba sa invaliditetom. Ranije dominantni senzacionalizam medija baziran na medicinskom i karitativnom pristupu invalidnosti polako zamenjuju prilozima u kojima se naglasak stavlja na prava i potencijale osoba sa invaliditetom. Do ovoga dolazi usled edukativnih aktivnosti organizacija osoba sa invaliditetom sa novinarima i urednicima. Ipak, uprkos naporima na edukaciji novinara i urednika još uvek se u mnogim medijima osobe sa invaliditetom prikazuju iz vizure medicinskog i milosrdnog modela.

Na nacionalnoj TV sedmično ide emisija o osobama sa invaliditetom koju uređuje novinar sa invaliditetom a na više lokalnih TV stanica svake 2 sedmice ili 1 mesečno se emituju emisije koje uređuju i vode osobe sa invaliditetom. Na više radio stanica 1 sedmično emituju se emisije posvećene osobama sa invaliditetom a na 1 od radio stanica sa nacionalnom frekvencijom 1 sedmično ide noćni program koji vode novinari sa invaliditetom. Većina dnevnih novina imaju novinare i novinarku specijalizovane za praćenje položaja osoba sa invaliditetom.

2.11 Pristupačnost transporta, objekata (novih), informacija (web stranice, itd..)

2.11.1. Da li vaša zemlja ima zakone o pristupačnosti? Ako ima, molimo objasnite nam imajući u vidu sledeće:

- Postoje li nacionalni standardi o pristupačnosti koji definišu kad je zgrada, prostor pristupačan?
- Da li je nova infrastruktura izgrađena u skladu sa standardima pristupačnosti?

(Objekti, transportni sistemi, telekomunikacije, šoping centri)

- Da li postoji razlika između javnih i privatnih objekata? A šta sa zgradama institucija vlasti (zgrada opštine, ministarstva)
- Postoje li planovi o uklanjanju barijera u postojećem izgrađenom okruženju? Postoji li raspored, postoji li godišnja budžetska raspodela za ovo?
- Da li je princip "Dizajn za sve" prisutan u promenama koje se tiču novih tehnologija i infrastrukture?

Da. Ovi propisi pokrivaju oblasti fizičkog okruženja i javnih informacija. Propisi iz oblasti javnog prevoza ne bave se pitanjima pristupačnosti.

Već je bilo reči o odredbama člana 14 Zakona o izmenama Zakona o izgradnji i planiranju koje propisuju obavezu primene standarda pristupačnosti na javne objekte od opšteg interesa. Članom 41 ovog Zakona predviđene su novčane kazne za investitore i odgovorna lica koja osobama sa invaliditetom ne obezbede pristup objektu od opšteg interesa. Visina kazne kreće se od 120 do 600 evra.

Član 2 Zakona o izgradnji i planiranju predviđa da su javni objekti od opšteg interesa na koje se primenjuju tehnički standardi javni objekti u oblasti obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, kulture, sporta, zaštite životne sredine i zaštite od elementarnih nepogoda.

Pravilnik o uslovima projektovanja i planiranja u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, invalidnih i hendikepiranih navodi da su objekti za javno korišćenje na koji se primenjuje bolnice, domovi zdravlja, rehabilitacioni centri, domovi za stare, škole, sportski i rekreativni objekti, banke, pošte, poslovni objekti, saobraćajni terminali, objekti organa državne vlasti, lokalne i teritorijalne samouprave i drugi objekti (član 2), kao i stambeni objekti, javne saobraćajne i pešačke površine (član 1). Odredbe ovih zakona i pravilnika obavezno treba da se primenjuju na sve nove objekte u javnoj upotrebi ali to nije uvek slučaj u praksi.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom uređuje zabranu diskriminacije na osnovu invalidnosti u pristupu objektima u javnoj upotrebi (članovi 13 do 16). Član 33 propisuje da su organi lokalne samouprave dužni da preduzmu mere kako bi fizičko okruženje, zgrade, javne površine i prevoz učinile pristupačnim. Ipak mnogi javni objekti i javni prevoz u većini gradova Srbije nije pristupačan.

Sve do skora naponi za uklanjanje arhitektonskih barijera bili su manje- više stihijski i kampanjski, pre svega na inicijativu organizacija osoba sa invaliditetom i uz podršku stranih donatora i ponegde uz participaciju lokalne samouprave. Tek 2006. godine sistemski se pristupilo rešavanju problema barijera: Nacionalnim investicionim planom Srbije predviđena je adaptacija svih centara za socijalni rad i domova zdravlja u Srbiji, adaptacije izvesnog broja ustanova kulture, filijala Nacionalne službe zapošljavanja a i lokalne samouprave u više opština Srbije su u budžete za 2007. godinu, shodno odredbama člana 33 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Načela dizajna za sve/ univerzalnog dizajna u Srbiji još uvek nisu zaživela iako se različite organizacije osoba sa invaliditetom trude da ih promovišu a postala su i deo nastavnih planova i programa na Fakultetu tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu i Arhitektonskog i Građevinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Osim pomenute odredbe člana 33 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom i zabrane diskriminacije ovih osoba u javnom prevozu, propisane ovim

zakonom, propisi koji uređuju oblast javnog prevoza ne pominju standarde pristupačnosti.

2.11.2. Da li osobi sa invaliditetom može biti uskraćen ulaz na javno mesto (restoran, hotel)? Ako može, da li možete dati primere i razloge zašto je osobi bio uskraćen ulaz, npr. kao osobi koja koristi psa vodiča, osobi sa invaliditetom kao takvoj.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom članovima 13 do 16 uređuje zabranu diskriminacije na osnovu invalidnosti u dostupnosti usluga namenjenih javnosti. Ove odredbe upravo su napisane imajuću u vidu ranije slučajeve kada su osobe sa invaliditetom bile izbacivane iz ugostiteljskih ustanova a korisnicima pasa vodiča nije bio dozvoljen ulaz u hotel. I Zakon o zaštiti potrošača štiti osobe sa invaliditetom.

2.11.3. Da li su javne web stranice pristupačne osobama sa invaliditetom? Da li su u skladu sa WAI smernicama?

Zakon o javnom informisanju članom 5 na uopšten način osobama sa invaliditetom garantuje pristup informacijama. Slepe i slabovide osobe mogu koristiti neke od web stranica organa javne vlasti, kao i druge javne web stranice, primenom programa „Enreader“, ukoliko su tekstovi rađeni u Word programu koji „Enreader“ može da očita. Ipak, ove stranice nisu u skladu sa WAI smernicama.

2.11.4. Da li je osobama sa invaliditetom obezbeđena obuka iz mobiliteta? Ako jeste, ko obezbeđuje tu obuku, a ko je finansira?

Slepe i slabovide osobe pohađaju bazičnu obuku iz mobiliteta u specijalnim školama no ta obuka je rudimentarna a teškoću predstavlja i nedostatak obrazovanog kadra koji bi ih obučavao- peripatologa. U saradnji sa fakultetima za specijalnu edukaciju iz okruženja planira se obuka peripatologa.

2.11.5. Da li su se principi medija i televizije bez granica počeli primenjivati u vašoj zemlji? (subtitlovanje, audio opisi, znakovni jezik, itd...)

Da ali nedovoljno (za više detalja vidi segment Izveštaja o pristupu informacijama, II.5.1.)

3. PITANJA KOJA SE PROVLAČE KROZ SVE: ŽENE, MANJINE I DECA

Kada budete pripremali izveštaj, molimo da informišete o specifičnim merama ukoliko ih ima, s posebnim osvrtom na žene sa invaliditetom, decu sa invaliditetom ili osobe sa invaliditetom iz drugih manjinskih grupa (Romi, jezičke manjine, itd.).

3.1. Da li su žene sa invaliditetom uključene u nacionalne mere kako bi se smanjilo nasilje prema ženama?

Da. Nacionalna strategija o eliminaciji nasilja nad ženama sadrži odgovarajuće odredbe o ženama i devojkama sa invaliditetom.

3.2. Da li su žene sa invaliditetom uključene u nacionalne programe kako bi promovisale prava žena?

Da, ali nedovoljno.

Organizacije osoba sa invaliditetom su od 1996. godine do danas uložile dosta napora na afirmaciju položaja, prava i potencijala žena i devojaka sa invaliditetom i njihovu zaštitu od nasilja. Veći broj organizacija razvio je saradnju sa ženskim grupama i organizacijama, ukazujući na dvostruku diskriminaciju koju žene sa invaliditetom trpe. Uključile su se u rad SOS telefona, grupa za podršku a formirana je i organizacija čiji specifični cilj jeste zaštita žena i dece sa invaliditetom od nasilja- „Iz kruga“. Kroz mrežu organizacija ženama sa invaliditetom pruža se podrška i radi na osnaživanju a počelo se i sa obukom organa vlasti.

3.3. Da li su deca sa invaliditetom uključena u nacionalne obrazovne strategije ili nacionalne strategije za zaštitu dece?

U pripremi je Strategija obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju.

3.4. Da li su nacionalne manjine sa invaliditetom uključene u nacionalne programe promovisanja prava manjina?

Ne. Dodatan izazov predstavlja rešavanje položaja stotina hiljada izbeglih osoba iz B i H i Hrvatske i stotine hiljada interno raseljenih sa Kosova i Metohije, među kojima ima osoba sa invaliditetom u izuzetno nezavidnom položaju.

III PREPORUKE

1.1 Definicije i statistika

Definicije:

Neophodno je da definicije u propisima čija svrha jeste zaštita od diskriminacije budu široke i zasnovane na socijalnom modelu pristupa invalidnosti, kako bi svaka osoba sa invaliditetom, bez obzira na stepen oštećenja bila zaštićena od moguće diskriminacije.

U propisima kojima se garantuju kompenzatorna prava definicija treba da bude usmerena na vrstu podrške koja potrebna osobi sa određenom vrstom oštećenja. Treba osigurati konzistentnu primenu jedne vrste definicije u različitim propisima iste namene.

Prikupljanje statističkih podataka:

Pitanja invalidnosti moraju se uzeti u obzir prilikom statističkog prikupljanja podataka. Potrebno je više a ne samo jedna baza podataka ali se istovremeno mora obezbediti usklađenost između različitih baza podataka, razmena podataka između različitih organa koji vode različite baze podataka i koordinacija njihovog rada.

Procena stepena oštećenja treba da bude u funkciji procene individualnih potreba osoba sa invaliditetom za različitim oblicima podrške i servisima.

1.2 Antidiskriminacijsko zakonodavstvo, javne nabavke i ostala generalna pitanja

Antidiskriminacijsko zakonodavstvo

Tokom rada na Izveštaju o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji organizacije ovih osoba predložile su iniciranje dopuna Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom kako bi se teret dokazivanja prebacio na tuženog u građanskoj parnici u skladu sa praksom EU i pružila aktivna legitimacija u sporovima organizacijama osoba sa invaliditetom.

Paralelno sa primenom Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom treba raditi na daljem podizanju nivoa svesti, insistirati na izboru pomoćnika ombudsmana-zaštitnika građana koji će se baviti zaštitom prava osoba sa invaliditetom. Od države treba tražiti da izmeni propise koji eventualno sadrže diskriminatorne odredbe.

Pored suzbijanja diskriminacije treba raditi i na izjednačavanju mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom kroz afirmativne mere i kompenzatorna prava.

Tokom rada na Izveštaju o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji organizacije ovih osoba zaključile su da osnovna kompenzatorna prava treba da budu ista za istu vrstu oštećenja, dok bi se posebnim propisima uredila dopunska prava za vojne invalide, civilne žrtve rata i invalide rada.

Javne nabavke

Tokom rada na Izveštaju o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji organizacije ovih osoba zaključile su da je neophodno inicirati izmene i dopune važećeg Zakona o javnim nabavkama, u skladu sa odredbama direktiva EU o javnim nabavkama, kako bi se osiguralo poštovanje standarda pristupačnosti i zabrana diskriminacije osoba sa invaliditetom u pogledu pristupa objektima, dobrima, uslugama, infrastrukturi finansiranoj iz javnih izvora.

Strateški dokumenti

Tokom rada na Izveštaju o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji organizacije ovih osoba složile su se da bi Tim za smanjenje siromaštva Srbije trebalo da se pozabavi izučavanjem specifičnog praga siromaštva za osobe sa invaliditetom.

Strane donacije i investicije

Neophodno je da svi strani donatori sistematično i konzistentno poštuju načela nediskriminacije i obezbeđivanja jednakih mogućnosti za osobe sa invaliditetom u svim projektima koje finansiraju u Srbiji. S jedne strane, svi opšti projekti moraju osobama sa invaliditetom garantovati pristup dobrima, uslugama, objektima i infrastrukturi namenjenim celokupnom stanovništvu Srbije koji se finansiraju iz tih projekata. S druge strane, inostrani donatori treba da finansiraju i specifične projekte namenjene isključivo ili prevashodno osobama sa invaliditetom.

1.3 Konsultacije i saradnja sa organizacijama osoba sa invaliditetom (finansiranje)

Tokom rada na Izveštaju o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji organizacije ovih osoba složile su se da bi Savet za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom trebalo da postane stalno telo za praćenje Strategije sa jasno definisanim mandatom i ovlašćenjima, redovnim

finansiranjem od strane države, stalnim profesionalno angažovanim sekretarem i tehničkim osobljem koje će se baviti isključivo ovom problematikom.

Tokom rada na Izveštaju o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji organizacije ovih osoba složile su se da bi država trebalo da finansijski i logistički podrži rad krovne organizacije što ne sme isključivati nastavak podrške radu republičkim i lokalnim organizacijama osoba sa invaliditetom uz transparentne kriterijume. Lokalne samouprave treba da podržavaju rad lokalnih organizacija osoba sa invaliditetom uz ujednačene kriterijume i adekvatne izvore sredstava za finansiranje.

2.1 Obrazovanje

Neophodno je preduzimanje aktivnosti usmerenih na podizanje nivoa svesti o inkluzivnom obrazovanju kako među samim stručnjacima tako i u najširoj javnosti.

Neophodno je preduzeti mere kako bi se osiguralo da svako dete sa invaliditetom ostvari zakonom garantovano pravo na obrazovanje. Pošto je formiranje inkluzivnog obrazovnog sistema, predviđenog Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, dugoročan proces, neophodno je što pre usvojiti odgovarajuću strategiju, bilo kao zaseban dokument, bilo u sklopu opštih strategija razvoja i reforme sistema obrazovanja. Inkluzivni sistem odnosi se na predškolsko, osnovno i srednje vaspitanje i obrazovanje, gde deci i mladima sa invaliditetom treba pružiti neophodnu sistemsku podršku kako bi pohađali redovne vaspitno- obrazovne ustanove.

Neophodno je što pre usvojiti Odluku o radu komisija za usmeravanje i praćenje dece sa invaliditetom, kako bi se počelo sa reformom sistema procene dece i mladih sa invaliditetom i udarili temelji sistema koji će tu decu i mlade usmeravati ka integrisanom a ne segregisanom društvu. Usmeravanje dece sa invaliditetom treba da počne ranije a ne u njihovoj 6 godini kada ona treba da pođu u osnovnu školu. Pošto se najbolji rezultati u radu sa decom sa invaliditetom postižu do 6 godine, neophodno je osigurati da sva deca sa invaliditetom budu obuhvaćena sistemom predškolskog vaspitanja. Treba usvojiti Zakon o predškolskom vaspitanju.

U skladu sa odredbama Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom neophodno je izmeniti zakone o osnovnom i srednjem obrazovanju i predvideti obavezu države i lokalnih samouprava da obezbede uslove deci i mladima sa invaliditetom za ravnopravno pohađanje redovnih škola, uz razumne adaptacije tamo gde je to potrebno. Specijalne škole treba reformisati u resursne centre čije osoblje bi radilo na individualizovanim programima podrške deci i mladima sa invaliditetom koja pohađaju redovne škole.

Neophodno je sistematično i kontinuirano prikupljati podatke o broju dece i mladih sa invaliditetom koji pohađaju redovne škole, kao i podatke o vrstama podrške neophodnim da deca i mladi pohađaju te škole pod jednakim uslovima sa vršnjacima bez invaliditeta.

Treba utvrditi svrsishodnost sadašnjeg specijalnog obrazovnog sistema. Neophodno je predvideti obavezu osnivača obrazovnih ustanova da finansiraju stvaranje uslova za izjednačavanje mogućnosti za učenike sa invaliditetom u okviru redovnog sistema obrazovanja. Specijalne škole treba da prerastu u resursne centre koji će pomagati oko individualizovanih razumnih adaptacija za učenike sa invaliditetom redovnih osnovnih i srednjih škola.

U okviru predškolskog i osnovnog obrazovanja treba obezbediti celodnevno zbrinjavanje dece kako bi roditelji mogli da rade.

Neophodno je sačiniti plan mera i aktivnosti kako bi se odredbe Zakona o visokom obrazovanju o nediskriminaciji i izjednačavanju mogućnosti za studente sa invaliditetom dosledno sprovodile u praksi.

Osobama sa invaliditetom treba omogućiti pristup obrazovanju tokom celog života, uključujući i obrazovanje odraslih kojima je ta mogućnost u detinjstvu zbog diskriminacije i neadekvatnog obrazovnog sistema bila uskraćena.

Neophodno je sačiniti plan mera i aktivnosti kako bi se opšti centri za profesionalnu edukaciju učinili potpuno pristupačnim osobama sa invaliditetom i stvoriti uslove da i neformalno obrazovanje za obavljanje određenih poslova, koje su mnoge osobe sa invaliditetom dobile, postane osnov za njihovo zapošljavanje kroz odgovarajuću nostrifikaciju.

Potrebno je revidirati nomenklaturu zanimanja za osobe sa invaliditetom, u skladu sa razvojem tehnologije i potrebama tržišta rada.

Neophodno je inicirati obrazovanje stručnjaka koji će raditi sa gluvo- slepom decom i mladima na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Neophodno je inicirati izradu nastavnih planova i programa za rad sa gluvo- slepom decom i mladima.

Neophodno je osavremeniti programe za slepu, gluvu i gluvo- slepu decu kako bi ona sticala znanja koja će im omogućiti konkurentnost na tržištu rada i jednake šanse za nastavak visokoškolskog obrazovanja po okončanju srednje škole.

Treba povećati broj nastavnika koji su kvalifikovani da predaju znakovni jezik i/ili Brajevo pismo kroz obuku na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Pedagoškom fakultetu a po potrebi i kroz licencirane kurseve koje bi organizovale kvalifikovane organizacije osoba sa invaliditetom.

2.2 Zapošljavanje

Neophodno je osnažiti osobe sa invaliditetom i njihove organizacije kako bi se u slučajevima kršenja zakonskih prava pribeglo sudskoj zaštiti i iskoristila neophodna pravna sredstva.

Odredbe Zakona o radu o zaštiti od otkaza u slučajevima tehnoloških viškova kod poslodavaca u praksi treba tumačiti tako da zaštitu od otkaza uživaju sve osobe sa invaliditetom.

Odredbe člana 101 Zakona o radu, koji predviđa obavezu poslodavca da invalidima rada ponudi prekvalifikaciju i dokvalifikaciju za drugi odgovarajući posao, treba primenjivati na sve osobe koje steknu invalidnost tokom radnog odnosa, bez obzira na uzrok (povreda na radu, profesionalna bolest, povreda van rada, bolesti, traume).

Treba raditi na podizanju nivoa svesti o antidiskriminacijskim odredbama propisa koji uređuju oblast radnih odnosa, obuci nadležnih organa pravosuđa i osnaživanju osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija kako bi dosledno primenjivali kvalitetne zakonske odredbe u praksi.

Neophodno je što pre usvojiti Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, uz razvijanje socijalnog dijaloga i animiranja poslodavaca da zapošljavaju osobe sa invaliditetom.

U kontekstu zapošljavanja i ostvarivanja prava na rad pored rada na otvorenom tržištu rada pažnju treba posvetiti i radnom angažovanju osoba sa invaliditetom u zaštitnim radionicama i dnevnim boravcima, koje ne mora automatski biti potpuno ekonomski isplativo. Država i lokalne samouprave treba da podrže takve oblike radnog angažovanja osoba sa invaliditetom koje ne mogu raditi na otvorenom tržištu rada. Neophodno je da se odredbe o sindikalnim i drugim pravima iz radnog odnosa primenjuju i na zaštitne radionice.

Potrebna je reforma preduzeća za radno osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom: S jedne strane ona se moraju osposobiti za tržišnu utakmicu, uz nastavljane dotacije od strane države propisanih zakonom, kroz modernizaciju i povezivanje s privredom. S druge strane ova preduzeća treba da prepastu u regionalne centre za profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje.

U saradnji sa Nacionalnom službom zapošljavanja i Privrednom komorom osobama sa invaliditetom treba omogućiti pristup obuci za jačanje menadžerskih i preduzetničkih sposobnosti.

Neophodno je tokom 2007. godine realizovati mere predviđene Strategijom za unapređivanje položaja osoba sa invaliditetom kako bi se sve filijale nacionalne službe zapošljavanja učinile pristupačnim osobama sa invaliditetom.

Pošto su odredbe Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana Srbije, Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, Zakona o radu međusobno neusklađene treba ih uskladiti uz afirmisanje principa da osobe sa invaliditetom treba da ostvaruju pravo na potrebne servise podrške i kompenzatorna prava shodno stepenu oštećenja, bez obzira na uzrok oštećenja a da uživanje tih prava ne može automatski da predstavlja prepreku za ostvarivanje opštegarantovanog prava na rad.

Odredbe o stavljanju pod starateljstvo zbog delimičnog ili potpunog lišavanja poslovne sposobnosti treba modifikovati tako da automatski ne isključuju ostvarivanje prava na rad i radnog angažmana šticećenika u nekom obliku.

2.3 Pristup zdravstvu i rehabilitaciji

Neophodno je dosledno sprovesti planiranu rekonstrukciju primarnih ustanova zdravstvene zaštite i iskoristiti sredstva iz Nacionalnog investicionog plana kako bi se svi domovi zdravlja učinili pristupačnim. Treba nastaviti sa sistematičnim i kontinuiranim ulaganjima kako bi se sve zdravstvene ustanove postepeno učinile pristupačnim.

Prilikom usvajanja Zakona o srpskom znakovnom jeziku treba predvideti mogućnost korišćenja ovog zakona i u kontekstu ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu.

Neophodno je organizovati obuku medicinskog osoblja o pravima osoba sa invaliditetom i načinima zadovoljavanja zdravstvenih potreba ovih osoba. Imajući u vidu teškoće u ostvarivanju prava na stomatološku zaštitu, posebnu pažnju treba posvetiti obuci stomatološkog osoblja i studenata stomatologije o pružanju usluga dentalne zaštite osobama sa invaliditetom.

Neophodno je raditi na formiranju multidisciplinarnih timova pri zdravstvenim ustanovama koji će pružati psihosocijalnu podršku roditeljima dece sa invaliditetom i upućivati ih na odgovarajuće organizacije osoba sa invaliditetom i porodica ovih osoba. Treba raditi i na edukaciji timova u razvojnim savetovaštima za osobe sa invaliditetom i članove njihovih porodica. Usluge patronažnih zdravstvenih službi treba učiniti dostupnim i osobama sa invaliditetom.

Neophodno je sistematsko i kontinuirano ulaganje u dalji razvoj zdravstvenih centara za rehabilitaciju, izmene članova 44 i 50 Zakona o zdravstvenom osiguranju tako da zdravstveno osiguranje pokrije 100% cene za sve usluge rehabilitacije u stacionarnim ustanovama a da se zdravstvena zaštita u punom iznosu bez participacije obezbedi za sve kategorije osoba sa invaliditetom bez pravljenja razlika po stepenu i poreklu oštećenja.

Neophodno je izmeniti i dopuniti postojeći Pravilnik o medicinsko- tehničkim pomagalima koja se obezbeđuju iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja kako bi se osobama sa invaliditetom omogućilo ostvarivanje zakonom garantovanog prava na kvalitetna medicinsko- tehnička pomagala u praksi i u perspektivi ga zameniti novim Pravilnikom.

Neophodna je dosledna primena odredbi Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom u praksi, iniciranje izmena člana 253 Krivičnog zakonika kako bi se svako uskraćivanje zdravstvene zaštite osobi sa invaliditetom, bez obzira na eventualne posledice, sankcionisalo kao krivično delo. Neophodno je organizovati obuku medicinskog osoblja o pravima osoba sa invaliditetom i načinima zadovoljavanja zdravstvenih potreba ovih osoba.

Neophodno je što pre preduzeti mere kako bi se što veći broj zdravstvenih ustanova gde se pružaju servisi za seksualno i reproduktivno zdravlje učinio potpuno pristupačnim. Potrebna je i odgovarajuća obuka zdravstvenog osoblja i podizanje nivoa svesti o pravu žena i muškaraca na zdravlje, brak, porodicu, potomstvo i rodnim aspektima ovih prava. Posebnu pažnju treba posvetiti zdravstvenoj zaštiti žena sa invaliditetom i razviti mrežu savetovaštva iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja za ove žene.

2.4 Život u zajednici (institucionalizacija, podrška porodicama, personalna asistencija)

Neophodno je izmeniti odredbe Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđenju socijalne sigurnosti građanima Srbije i predvideti specifične servise koji će osobama sa invaliditetom omogućiti život u zajednici- stanovanje uz podršku, dnevne centre, servise personalnih asistenata i druge službe podrške.

Radi doslednog sprovođenja odredbi člana 32 Zakona o sprečavanju diskriminacije neophodno je usvojiti odgovarajuće podzakonske akte i izmene Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti za građane Srbije, Zakona o lokalnoj samoupravi kojima bi se propisali kriterijumi i postupci za ostvarivanje prava, standardi kvaliteta servisa, mehanizmi kontrole kvaliteta usluga, uz dosledno poštovanje načela korisničke kontrole i redovni izvori finansiranja ovih službi podrške, kako na republičkom, tako i na lokalnom nivou. Pitanje osnivanja i funkcionisanja službi podrške za osobe sa invaliditetom na lokalnom nivou treba uključiti u sve strateške i programske dokumente razvoja sistema socijalne zaštite i decentralizacije u Srbiji.

Koristeći dosadašnja iskustva iz faze pilot projekta, kroz izmene propisa o socijalnoj zaštiti i lokalnoj samoupravi, neophodno je finalizirati kriterijume, standarde, procedure kako bi servis personalnih asistenata postao jedna od opcija u sistemu socijalne zaštite Srbije u narednim godinama.

Potrebna je izmena i dopuna propisa, pre svih Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana i Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom, kako bi se roditeljima dece sa invaliditetom obezbedili adekvatni oblici podrške.

Treba raditi na promovisanju koncepta da je ostanak u porodici do uzrasta do kojeg i deca bez invaliditeta ostaju u svojim porodicama u najboljem interesu deteta.

Neophodne su izmene Zakona o legatima, fondovima i zadužbinama i Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana kako bi se roditeljima osoba sa invaliditetom koje su lišene poslovne sposobnosti omogućilo da ostave imovinu zadužbinama kojima bi upravljale organizacije osoba sa invaliditetom, čija svrha bi bila rad dnevnih centara i malih kućnih zajednica za stanovanje uz podršku a stanari bi bili deca zadužbinara sa intelektualnim invaliditetom.

2.5 Pristup informacijama

Neophodno je dalje razvijati i standardizovati srpski znakovni jezik i usvojiti Zakon o srpskom znakovnom jeziku. Gluvim i nagluvim osobama treba obezbediti pristup informacijama emitovanim u elektronskim medijima kroz odgovarajuću primenu savremenih tehnologija titlovanja i angažovanje prevodilaca na srpski znakovni jezik od strane TV stanica.

Za gluva i nagluva lica treba obezbediti mogućnost da preko „Halo centara“ sms porukama kontaktiraju službe pomoći u vanrednim situacijama (policija, hitna pomoć, vatrogasci) a u većim regionalnim centrima Srbije treba raditi na formiranju servisnih centara čije usluge će gluvim i nagluvim osobama olakšavati komunikaciju.

Potrebno je predvideti mogućnost učenja srpskog znakovnog jezika kao fakultativnog predmeta u redovnim školama od petog razreda osnovne škole.

Neophodno je preduzeti mere u okviru obrazovnog sistema da se edukuje dovoljan i potreban broj kvalifikovanih prevodilaca na znakovni jezik, u saradnji sa lokalnim organizacijama i Savezom gluvih i nagluvih Srbije.

U sklopu planova za usvajanje novog Zakona o socijalnim uslugama i Zakona o srpskom znakovnom jeziku treba predvideti pravo gluvih i nagluvih osoba na naknadu određenog broja mesečnih časova angažovanja prevodioca na srpski znakovni jezik.

Neophodna je dopuna procesno- pravnih akata tako da se predvidi obaveza institucije vlasti da iz budžetskih sredstava plati prevodioca na srpski znakovni jezik angažovane u službenim postupcima.

Neophodno je dosledno sprovoditi odredbe članova 11, 34 i 35 Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom i člana 5 Zakona o javnom informisanju i slepim osobama obezbediti da dobijaju zvanične informacije na Brajevom pismu ili u bilo kom drugom dostupnom formatu.

2.6 Zaštita od mučenja, nasilja i zlostavljanja

Neophodno je edukovati medicinske stručnjake da u slučajevima poremećaja ponašanja pored davanja potrebnih lekova primene i druge primerene oblike tretmana u skladu sa praksom u svetu.

Neophodno je usvojiti Zakon o zaštiti mentalnog zdravlja.

Neophodno je formiranje tela koje će pratiti stanje i preduzimati mere da spreči eventualne zloupotrebe u oblasti medicinskih tretmana.

Neophodno je dopuniti Krivični zakonik: Izmenama člana 193 (zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica) treba propisati oštriju zatvorsku kaznu za lica koja ovo krivično delo izvrše nad maloletnim licima sa invaliditetom. Član 194 (nasilje u porodici) treba izmeniti tako da se za počinioce ovog krivičnog dela nad ženama i decom sa invaliditetom propiše oštrija zatvorska kazna.

Neophodno je inicirati izmene Krivičnog zakonika tako da se predvide oštrije kazne za krivično delo silovanja čije su žrtve osobe sa invaliditetom a sa organima pravosuđa treba organizovati edukaciju kako se u praksi ovi slučajevi ne bi automatski podvodili pod blaže krivično delo obljube nad nemoćnim licem.

2.7 Pravne mogućnosti i pristup pravosuđu

Poslovna sposobnost

Neophodna je edukacija organa koji donose odluke o produžetku roditeljskog prava kako bi se sprečilo automatsko produžavanje roditeljskog prava nad decom sa invaliditetom i eventualne zloupotrebe odredbi člana 85 Porodičnog zakona u praksi.

Pošto osobe sa invaliditetom u praksi najčešće bivaju potpuno lišene poslovne sposobnosti, potrebno je afirmisati opciju delimičnog lišavanja poslovne sposobnosti predviđenu Porodičnim zakonom.

Potrebno je usvojiti podzakonske akte i izmene propisa iz oblasti socijalne zaštite (Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti, novi Zakon o socijalnim uslugama) kojima će se detaljnije urediti oblici socijalnih servisa podrške koji će osobama delimično lišenim poslovne sposobnosti olakšati ostvarivanje delimične poslovne sposobnosti.

Neophodno je usvojiti podzakonske akte kojima će se detaljnije urediti kriterijumi ko može biti staratelj, šta predstavlja sukob interesa, detaljnije uredile pravne garancije i mehanizmi zaštite od zloupotreba u slučajevima imenovanja staratelja, uključujući uređivanje rada nezavisnog organa koji će vršiti nadzor i sprečavati eventualne zloupotrebe i sukob interesa. Neophodno je predvideti i mogućnost periodične revizije odluka o starateljstvu.

Pristup pravdi

Neophodna je dopuna procesno- pravnih propisa i usvajanje Zakona o sprskom znakovnom jeziku, kako bi se osobama sa senzornim invaliditetom omogućio pristup pravdi, uključujući pravo na upotrebu prevodioca na srpski znakovni jezik koga bi plaćao pravosudni organ i besplatno dostavljanje materijala u pristupačnim formatima.

Neophodna je dosledna primena Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom i propisa o pristupačnosti kako bi se obezbedila fizička pristupačnost ustanova pravosuđa.

2.8 Izborna prava i sudelovanje u političkom životu

Treba dalje raditi kako bi se osiguralo da izborni postupak bude u potpunosti dostupan za

osobe sa invaliditetom.

Treba izmeniti izborne zakone i osobama sa invaliditetom koja žive u ustanovama za trajni smeštaj, van svog mesta prebivališta iz lične karte a imaju pravo glasa, omogućiti da glasaju u tim ustanovama po analogiji sa licima na odsluženju vojnog roka koja glasaju van mesta prebivališta.

Neophodno je u Zakon o nevladinim organizacijama uneti odredbu da su organizacije osoba sa invaliditetom nevladine organizacije od javnog interesa i garantovati im pravo da zadrže i nastave da koriste imovinu i nepokretnosti stečene pre stupanja novog zakona na snagu.

2.9 Socijalna zaštita

Izmenama Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, Zakona o lokalnoj samoupravi, novim Zakonom o socijalnim uslugama i Zakonom o socijalnim davanjima treba urediti racionalnu, održivu decentralizovanu mrežu socijalnih usluga i davanja uz garantovanje istih standarda, kriterijuma i kvaliteta usluga u svim opštinama Srbije, uz podršku sa nivoa Republike tamo gde je to neophodno.

Neophodna je izmena i dopuna propisa iz oblasti socijalne zaštite kako bi se svim osobama sa invaliditetom sa određenim stepenom oštećenja, bez obzira na poreklo oštećenja, obezbedilo davanje (invalidnina) namenjeno pokrivanju dodatnih troškova invalidnosti. Ovo davanje ne bi bilo vezano za imovinski status osobe sa invaliditetom, niti bi predstavljalo prepreku njenom radnom angažmanu i eventualnom uživanju drugih kompenzatornih prava.

Neophodna je reforma sistema kategorizacije/ praćenja/ usmeravanja osoba sa invaliditetom i usvajanje odgovarajućih podzakonskih akata koji bi propisali da se rad organa za procenu mora usmeriti na procenu potreba osoba sa invaliditetom a ne njihove eventualne nesposobnosti, kako bi osoba dobila odgovarajuću socijalnu uslugu.

Treba insistirati na pravilnom tumačenju Zakona o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti jer je nesposobnost samostalnog obavljanja osnovnih životnih aktivnosti a ne nesposobnost za bilo kakav rad zakonom propisani uslov za primanje naknade za tuđu negu i pomoć. Odredbe ovog Zakona treba primenjivati tako da osobe sa intelektualnim invaliditetom ne budu stavljene u neravnopravan položaj u vezi sa uživanjem prava na naknadu za tuđu negu i pomoć.

Potrebno je usvojiti Zakon o boračkoj i invalidskoj zaštiti usaglašen sa organizacijama osoba sa invaliditetom.

Neophodno je izmeniti i dopuniti Zakon o socijalnom stanovanju tako da izričito navede osobe sa invaliditetom kao jednu od marginalizovanih socijalnih grupa koja treba da uživa pravo na podržano socijalno stanovanje. Treba izričito predvideti da najmanje 10 procenata socijalnih stanova mora biti izgrađeno u skladu sa standardima pristupačnosti. U kontekstu podržanog socijalnog stanovanja treba predvideti i podršku malim kućnim zajednicama za osobe sa intelektualnim invaliditetom i autizmom.

Potrebno je inicirati ujednačavanje kriterijuma za dodelu stanova solidarnosti na lokalnom nivou i predvideti invalidnost kao jedan od kriterijuma za prioritetnu dodelu stanova solidarnosti. Neophodno je izmeniti Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju tako da i

osobe koje su otišle u invalidsku penziju, poput starosnih penzionera, imaju pravo da i tokom penzije obavljaju poslove po ugovoru o delu i autorskom delu. Treba razmotriti mogućnost izmena Zakona o radu ili unošenja u Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom odredbi koje bi osobama sa invaliditetom omogućile da rade sa skraćenim radnim vremenom u kontekstu razumnih adaptacija.

2.10 Kultura i sport

Kulturni i sportski objekti, sport, turizam i rekreacija

Napore za adaptaciju postojećih nepristupačnih kulturnih i sportskih objekata treba voditi sistematično i kontinuirano. Potrebno je izraditi plan adaptacije postojećih objekata kulture, sportskih objekata i dosledno sprovoditi odredbe zakona o standardima pristupačnosti prilikom svake rekonstrukcije i gradnje novih objekata.

U saradnji sa nadležnim organima i strukovnim asocijacijama neophodno je pripremiti plan prilagođavanja postojećih turističkih programa i objekata osobama sa invaliditetom i dopuniti propise o pružanju turističkih usluga kako bi se obezbedila dostupnost tih usluga osobama sa invaliditetom i uneti obavezu garantovanja pristupačnosti u Pravilnik o kategorizaciji turističkih objekata.

Neophodno je sistematično i kontinuirano pružati podršku aktivnostima sportista sa invaliditetom i obezbediti im ravnopravne mogućnosti za učešće u sportskom životu, uz doslednu primenu Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom i uređivanje stanja u paraolimpijskom pokretu Srbije.

Mediji

Neophodno je sistematično i kontinuirano nastaviti rad na edukaciji novinara i urednika i promociji socijalnog pristupa invalidnosti, prava i potencijala osoba sa invaliditetom u medijima.

2.11 Pristupačnost transporta, objekata (novih), informacija (web stranice, itd..)

Neophodno je raditi na doslednoj primeni odredbi propisa iz oblasti urbanizma i građevinarstva koji uređuju standarde pristupačnosti i Zakona o sprečavanju diskriminacije, primeni zakonom propisanih sankcija i podizanju nivoa svesti kroz saradnju sa organima vlasti, lokalne samouprave, strukovnim organizacijama i visokoškolskim ustanovama.

Neophodno je nastaviti sistematičan rad na popularizaciji načela dizajna za sve/ univerzalnog dizajna u saradnji sa visokoškolskim ustanovama, strukovnim udruženjima i nadležnim ministarstvima i organima samouprave.

Potrebno je dopuniti Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti i Zakon o inovativnoj delatnosti kako bi se predvidela obavezna primena dizajna za sve/univerzalnog dizajna u naučnoistraživačkim i inovativnim delatnostima.

Neophodno je izmeniti propise iz oblasti javnog prevoza i predvideti obavezu obezbeđivanja pristupačnosti vozila i saobraćajne infrastrukture za osobe sa invaliditetom.

Neophodno je izraditi strategiju adaptacije web sajtova u skladu sa tim smernicama i doneti

potrebne podzakonske akte kako bi se odredbe člana 5 Zakona o javnim informacijama sprovodile u praksi, uz predviđanje obaveze organa javne vlasti i stručnih ponuđača Internet stranica kao i programskih grafičkih površina, koje se prikazuju sredstvima informatičke tehnologije, da uredi svoje prezentacije u određenom roku u skladu sa WAI smernicama tako da ih slepe i slabovide osobe mogu koristiti bez ograničenja.

U saradnji sa nadležnim prosvetnim organima i organizacijama osoba sa invaliditetom neophodno je sistematično i kontinuirano raditi na jačanju kadrovskih potencijala kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedila besplatna obuka iz mobiliteta.

3. Pitanja koja se provlače kroz sve: žene, manjine i deca

Žene sa invaliditetom

Potrebno je odredbe Nacionalne strategije o eliminaciji nasilja nad ženama dosledno primeniti u praksi.

Neophodno je nastaviti aktivnosti na osnaživanju žena i devojaka sa invaliditetom, obuci organa pravosuđa i uprave koji su angažovani na suzbijanju nasilja prema ženama i jačanju mreže nevladinih organizacija za podršku žrtvama.

Neophodno je raditi na podizanju nivoa svesti i obuci kako samih žena sa invaliditetom tako i osoblja nadležnih organa vlasti i lokalne samouprave koji se bave pitanjem ostvarivanja prava iz bračnih i porodičnih odnosa, naročito prava na roditeljstvo, usvojenje, uz organizovanje službi podrške koje će ženama sa invaliditetom obezbediti jednake mogućnosti i ravnopravno uživanje prava garantovanih svim ženama Porodičnim zakonom i zakonima o socijalnoj zaštiti.

Nacionalne manjine, izbeglice i interno raseljena lica

Neophodno je uključiti osobe sa invaliditetom u nacionalne programe promovisanja prava manjina i razviti saradnju organizacija osoba sa invaliditetom sa savetima i drugim nadležnim telima i organizacijama nacionalnih manjina.

Neophodno je predvideti mere za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom u svim strateškim dokumentima o izbeglicama i interno raseljenim licima u Srbiji.